

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש
תזריע ומצורע
אייר התשפ"ה בשל"ו
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

ספירת העומר בזמן הזה, מדאורייתא או מדרבנן. נטיית הכרעת מהרי"ץ שהיא מדאורייתא. ראייה מוכחת ממאמר חז"ל שהובא במדרש הגדול, כי ספירת העומר מדאורייתא. ביאור נפלא בספר ערוך השלחן לדעת הרמב"ם, הסובר כי ספירת העומר היא הכנה ל'מתן תורה', ההופכת בהמה לאדם. דוגמא לעניין 'מתן תורה' הנז"ל, עפ"י מעשה שהיה עם הג"ר נתן צבי פינקל זצ"ל, ראש ישיבת מיר, אשר גילה למנהלי חברות את סוד ניהול המוסד האדיר.

ביאור דברי מהר"ם אלשיך, לגבי הפסוק 'ממחרת השבת יניפנו הכהן', בשם הוזה"ק. לפעמים יש תועלת מ'מחקרים' שעושים בזמנינו, אלא שאין לסמוך עליהם בכל דבר. ולגבי אנשי השקר שבזמנינו, אנשי שמ"ש (שקר מחלוקת שחצנות).

מענה למכתב שאלות לגבי מה שביאר מרן שליט"א [בדרשת הילולת מהרי"ץ שנה זו] בדברי מהרי"ץ זיע"א, בעניין טינון החטים למצות לפסח, שהם מי פירות שאינם מחמיצים.

בירור עניינים מופלאים שכתב מהרי"ץ זיע"א איש האמת לאמיתה, בשו"ת פעולת צדיק, בעניין מי שפסקה ג' חדשים מלהניק את בנה ונתגרשה, אם מותרת לינשא תוך כ"ד חודש. האמת מול השקר, ניכרת בתשובתו זו.

שקלא וטריא בשיטת מהרי"ץ זיע"א בעניין אמירת צדקתך וגו' במנחת שב"ק, שתלוי באמירת הלל, ולא שאלו היה חול לא היו אומרים בו במנחה נפילת פנים.

כל הזכויות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחברות "שערי יצחק" – 784

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"ג בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה וליכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת ידידנו רבי טובל ימיני הי"ו, מהעיר ראשון לציון ת"ו, ולרפואת ליאת בת מנחם שתחי', בתוך שאר כל חולי עמו בית ישראל. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

כמו"כ השיעור מוקדש להצלחת ידידנו רבי אלון מתנה הי"ו, מהעיר מודיעין ת"ו, ולהצלחת גפן בת אלון שתחי', שתזכה לבריאות טובה ולהצלחה ברוחניות ובגשמיות. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

וכן ע"י ידידנו היקר הרה"ג יהודה קדיס יצ"ו, לברכה והצלחה בכל העניינים לו ולכל משפחתו.

*

(כתוב פה, מחילה על ריבוי השמות אני משלים מה שהחסרנו בשבוע שעבר). ולא התקיים אז השיעור במוצש"ק שמיני, כי שבתנו בצפון, בעיר רכסים, לרגל הילולא רבה דמהרי"ץ.

השיעור מוקדש ע"י רבי יעקב בן משה גינדי הי"ו, מארצות הברית, להצלחתו ולהצלחת נות ביתו וכל בני משפחתו. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

כמרכז השיעור מוקדש על ידי רבי ברוך בן דוד לווייה, מארצות הברית, לזיווג הגון לאחותו אורה שתחי'.

ולהצלחה בכל העניינים ונחת מכל יוצאי חלציו.

וכן השיעור מוקדש על ידי האשה הכשרה מרת רחל יהודית בת דוד מאיר גיגי הי"ו, מארצות הברית, להצלחה מרובה בפרנסה בשפע רב ומנוחת הנפש. ועל ידי רבי יצחק בן אליהו הי"ו, מארצות הברית, להצלחתו ולהצלחת נות ביתו וכל בני משפחתו.

בעבור שהתנדבו שלשתם למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

ספירת העומר בזמן הזה, מדאורייתא או מדרבנן.

נטיית הכרעת מהרי"ץ שהיא מדאורייתא. ראה

מוכחת ממאמר חז"ל שהובא במדרש הגדול, כי

ספירת העומר מדאורייתא. ביאור נפלא בספר

ערוך השלח לדעת הרמב"ם, הסובר כי ספירת

העומר היא הכנה ל'מתן תורה', ההופכת בהמה

לאדם.

ידוע הדבר ומפורסם העניין, כי בעניין ספירת

העומר, נחלקו הפוסקים האם זוהי מצוה

מדאורייתא או מדרבנן. בשלחן ערוך, הדבר

אינו מפורש. אולם בבית יוסף [סימן תפ"ט,

סעיף ב] כתוב – כך מרן עצמו מכריע שם –

שספירת העומר מדרבנן. וכך גם מבינים,

מדבריו בשלחן ערוך. כי מרן מסביר שם כמה

הלכות, שהוא מתיר לגביהם, מכיון שספירת

העומר היא מדרבנן. למשל, שמותר

לכתחילה לברך בזמן בין השמשות. אמנם עדיף אחרי צאת הכוכבים, כפי שהמדקדקים נוהגים, אבל מותר בבין השמשות, כי ספירת העומר מדרבנן.

מאחר שכך מרן מסביר בספרו בית יוסף, מסתמא זהו הפירוש גם בספרו שלחן ערוך.

אמנם הוא לא כתב זאת שם בהדיא, כי לא

העלה בש"ע רק את עצם הדין, ברם הרי הוא

הסביר בב"י כי זהו טעם הדין. אפשר אולי

להסביר את הדין בדרכים אחרות, אולם הוא

בעצמו הסביר ככה. הכלל הוא, שאי אפשר

להסביר בש"ע פירושים, אשר מרן בעצמו לא

הסביר אותם. כאשר אין שום ראיה שהם עלו

על ליבו. בנ"ד הוא הסביר, כי הסיבה היא

מפני שזה מדרבנן.

הנני אומר זאת, רק אגב אורחא, בתורת

הערה על דברי האור לציון [חלק שלישי

פרק ט"ז דף קע"ז], שם כתוב שאפשר

להסביר פירושים אחרים בטעם הדינים

בשלחן ערוך, ואז יוצא שספירת העומר

מדאורייתא. יעו"ש"ב. ולענ"ד הדבר תמוה

מאד, בשלמא אם היה הכרח לזאת. והרחבתי

על כך בס"ד בנפלאות מתורתך פ' ראה. וכאן

קיצרתי מאד.

אותו הדבר, לגבי מה שמסביר מרן בבית

יוסף, לגבי אדם שטעה, בזמן הברכה הוא

חשב שהיום ארבעה ימים בעומר, ולבסוף הוא

נזכר ואמר לנכון, חמשה ימים בעומר. מרן

מכריע, שלא צריכים לחזור ולברך, למרות

שבברכה הוא היה חושב אחרת בטעות. והוא

מבאר שם כי הסיבה שאינו חוזר לברך, מפני

שספירת העומר מדרבנן.

מאידך שיטת הרמב"ם [תמידין ומוספין, פ"ז

הלכה כ"ב], שספירת העומר – גם בזמן הזה

– היא מן התורה.

מהי הכרעת גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ

זיע"א בדין זה?

מי שיעיין בספרו עץ חיים, הוא יהיה קצת

נבוך, כי מהרי"ץ לא הכריע בהדיא. הוא

מביא ומציין הן לפי דעת האומרים שזה

שערי יצחק – השיעור השבועי

אסיפת השיטות בביה"ל רס"י תפ"ט ד"ה לספור, ובחזו"ע ה' יו"ט דף רי"ג, ובס' ספירת העומר להר"צ כהן זצ"ל פ"א הערה ו').

ומדברי גאון עוזנו מהרי"ץ זיע"א בעין חיים משמע שלכתחילה הוא חושש לשתי הדעות לחומרא. (וכמו שיראה המעיין בדבריו היטב. ועיין לו עוד בשו"ת פעו"צ ח"ג סס"י ר"ו ודוק, ואכמ"ל. וע"ע לאאמור"ר שליט"א בשערי יצחק [פ' תזריע ומצורע, ופ' אחרי מות וקדושים, ה'תשע"ב, שהרחיב בזה] ושם הביא מקור מפורש לשיטת הרמב"ם ממאמר חז"ל שהעתיק במדרש הגדול למהר"ר דוד עדני מקדמוני חכמי תימן, על פסוק [דברים ט"ז, ט"ז. דף ש"ס] שבעה שבועות תספר לך וכו' תחל לספור שבעה שבועות. תחל לספור, למה נאמר. שכבר אמר שבעה שבועות תספר לך, ולמה חזר וכפל תחל לספור. להביא גם שלא בפני הבית. וכיוון לזה מדנפשיה בעל אור החיים שם ע"ש. וכיו"ב הובא עוד בשמו בס' ספירת העומר דף ח' בטעם הכפילות בפסוק שבפרשת אמור וספרתם לכם ממחרת השבת יעו"ש].

*

ברם יכול להיות, שאם היו רואים את דברי ספר מדרש הגדול [דברים, דף ש"ס], הם לא היו פוסקים ככה.

במדרש הגדול [שם] מובא על כך, מאמר חז"ל. ומסתבר כי על פיו – או גם על פיו – פסק הרמב"ם שספירת העומר מדאורייתא גם בזמן הזה, למרות שאין לנו כיום בעוה"ר קרבן העומר. הרי זאת הסיבה של כל הפוסקים הסוברים שספירת העומר מדרבנן, מכיון שהעומר בא על ספירת העומר עד חג השבועות, שאז מקריבים את שתי הלחם. מתחילים מקרבן העומר, ואין לנו עומר, לכן בזמנינו זה רק מדרבנן.

זאת עפ"י הגמרא במנחות דף [ס"ו.], שם כתוב בזה"ל, אַמְיַמְר מְנִי יוּמִי, ולא מני שבועי. אמר, זכר למקדש הוא. לכן לדעתו לא צריכים לספור שבועות, מספיק לספור

מדאורייתא, והן לפי האומרים שזה מדרבנן. הוא לא כתב על כך, בצורה מפורשת. הדבר נראה, כעין ספק. וגם בשו"ת פעולת צדיק, מהרי"ץ לא כתב בצורה 'חלקה'. ברם, ישנה נטיה מסויימת, שהוא סובר כי העיקר כדעת הרמב"ם, שספירת העומר מן התורה.

לא ניכנס לכך כעת, חושבני כי כבר דיברתי בשיעור תזריע וזאת תהיה תורת המצורע בשנת התשע"ב בשכ"ג, לגבי הראיות הללו. נביא רק דבר אחד, שהוא אולי הכי מראה זאת, שמהרי"ץ נוטה שספירת העומר מדאורייתא, ממה שדן בחלק שני סימן קע"ט, האם צריך לספור דוקא בתחילת הלילה, או שאפשר לאחר? הוא כותב בסוף בזה"ל, 'אבל הרמב"ם סובר, שספירת העומר מדאורייתא'. הוא נקט בלשון 'אבל'. כלומר, אם כן צריכים להחמיר.

ישנו כלל בפוסקים, וגם מהרי"ץ בעצמו הביא אותו בכמ"ק, כי כאשר הפוסק כותב בלשון 'אבל', הדבר מראה על הסברא שהוא חפץ בה.

בנ"ד לגבי ספירת העומר, מהרי"ץ לא הכריע במפורש, אבל יתכן שכך העיקר טפי לדעתו. למרות שלהלכה ולמעשה מעיקר הדין אנחנו נוקטים, שספירת העומר מדרבנן. שהרי כך פוסקים כל האחרונים. אבל אני העני נוטה בזה קצת לחומרא.

[עמד בזה בנו של כת"ר, הוא הרה"ג משה שליט"א בקונטרס מקרא קודש. איתמר.

וזה לשונו שם באות ב', יש אומרים (רי"ף סוף פסחים, רבינו הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין פ"ז הכ"ד, ראבי"ה, ועוד) שגם בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין מקריבים את העומר, המצוה לספור היא מצוה מן התורה. ויש אומרים (תוס', רשב"א, עיטור, ועוד) שבזמן הזה המצוה לספור מדרבנן, זכר למקדש (עיין במנחות דף ס"ו ע"א. וכן פסק השתילי זתים, וכמו שנראה בדעת מרן הש"ע, ולא חשש כלל למאן דאמר דאורייתא, וכדלקמן בפרק ד' אות ו'. וע"ע

הזה, ולכן הוא הכריע שספירת העומר מדאורייתא. ועכ"פ זוהי סיעתא רבתי לשיטתו.

יכול להיות, שאם האחרונים היו רואים את המאמר הזה, הם היו מודים, כי על זה אי אפשר להתווכח. אלא שמדה"ג לא היה אז בידם כמפורסם.

שאלה מהקהל: אין מקום להגיד בדברי מדרש הגדול, שהייתי חושב שאין קרבן וכו', אבל בכל זאת תעשה זאת רק מדרבנן?

תשובת מרן שליט"א: לא. הרי הוא מסביר כך את הפסוק. זאת איננה 'אסמכתא', אלא המלים כאן הן מיותרות, שמע מינה כי היא דרשה גמורה.

דרך אגב, בעל אור החיים – מהר"ר חיים בן עטאר – הוא כיוון לכך מעצמו. הוא כתב את הפירוש הזה מעצמו. לפי מד"א דרבנן, יש לו פירוש אחר. אבל לפי מד"א דאורייתא, הוא מבאר כי כפל זאת הכתוב, בשביל הזמן הזה. הוא כיוון לכך, ברוח קדשו. אולם במדרש הגדול, שגם בידו לא היה, רואים כי זהו סגנון של חז"ל.

*

בספר ערוך השלחן [סימן תפ"ט סעיף ב'] כתב בזה"ל, רוב הפוסקים הסכימו, דספירה דבזמן הזה אינו אלא דרבנן, שהרי עכשיו ליכא עומר. והספירה שבתורה, הוא למנות מן קרבן עומר, עד קרבן של שתי הלחם, ועכשיו לא שייך זה (ר"ן שם). וכן משמע במנחות [דף ס"ו ע"א], שאומר אמימר, מני יומי ולא מני שבועי, אמר זכר למקדש הוא. ופירש רש"י, האיי מניינא דהשתא, לאו חובה הוא, דהא ליכא עומר. אלא זכר למקדש. עד כאן לשונו.

ובהגדה אמרו, בשעה שאמר להם משה "תעבדון את אלקים על ההר הזה" – כך משה רבינו אומר לעם ישראל, א"כ הם ידעו כי לאחר יציאת מצרים הם מגיעים להר סיני, והם כל כך השתוקקו לכך. אמרו לו ישראל, "משה רבינו! אימתי עבודה זו?" אמר להם,

ימים. אבל הרמב"ם סובר, נכון שכך אממר אומר, ולדבריו זה רק 'זכר למקדש', אולם אלה שחולקים עליו – אב"י ורבנן דבירב אשי – וסוברים כי 'מצוה לממני יומי, ומצוה לממני שבועי', והרי הם מדברים על הזמן הזה, א"כ הם סוברים שספירת העומר מדאורייתא. וגם הנה במדרש הגדול מובא מאמר חז"ל, המוכיח בפשיטות שזהו מן התורה.

בפסוק נאמר, שְׁבַעַה שְׁבַעַת תִּסְפֹּר לָךְ. מֵחַל חֶרְמֵשׁ בְּקֶמְהָ, תִּחַל לִסְפֹּר שְׁבַעַה שְׁבַעוֹת [דברים ט"ז, ט']. לכאורה, הסיפא שלפסוק, זהו דבר מיותר, כי זה חוזר על הרישא. 'שבעה שבועות תספור לך, מהחל חרמש בקמה'. עד כאן זה בסדר. אבל מהו ההמשך, 'תחל לספור שבעה שבועות' מה

הדבר בא לומר? מדוע הפסוק כפל זאת? אומר המדרש הגדול כך, 'תחל לספור'. למה נאמר? לפי שהוא אומר ועשית חג שבועות לי"י אלהיך [פסוק י']. אין לי אלא בפני הבית, שלא בפני הבית מניין? תלמוד לומר, 'תחל לספור'. בין בפני הבית, בין שלא בפני הבית.

דהיינו, כתוב בהמשך הפרשה, לגבי חג שבועות, 'לי"י אלהיך', ושם מדובר בזמן בית המקדש, שמביאים שלמי חגיגה, כי כתוב שם 'מסת נדבתך אשר תתן', 'זשמחת לפני י"י אלהיך'. א"כ הייתי חושב, כיון שבהמשך הפרשה מדובר במפורש על בית המקדש, א"כ גם ספירת העומר הנזכרת כעת, אינה אלא בזמן בית המקדש. לכן בא הפסוק ומדגיש לנו, לא. את הספירה, אני מדגיש. חוזר על כך פעמיים. 'שבעה שבועות תספור לך וגו' – 'תחל לספור שבעה שבועות'. גם אם זה לא בפני הבית. רק ההמשך, הוא בזמן בית המקדש. אבל הספירה היא, גם לא בזמן בית המקדש.

הדבר נזכר כאן בהדיא. ניכר כי זהו מאמר חז"ל. וידוע שלבעל מדרש הגדול, היו ספרי חז"ל רבים אשר אינם מצויים בידנו.

מסתברא לענ"ד שהרמב"ם 'בנה' את דבריו על המאמר הזה. היה לו ג"כ את מאמר חז"ל

בכל אופן, הרמב"ם 'פסק כרבים'.
כעת תשמעו הפלא ופלא, פירוש נחמד שכותב בעל ערוך השלחן, להסביר את שיטת הרמב"ם. כיצד להבין את הרמב"ם? הרי אין לנו קרבן עומר, א"כ איך ספירת העומר דאורייתא?

ואף על גב דעתה אין קרבן, יש לומר דעיקר הספירה הוא למתן תורה, כמו שמנו ישראל מקודם, לפי המדרש שהבאנו. יוצא כי המדרש הזה, איננו 'דרש' בעלמא, היפך מה שהקדים לדעה הראשונה. מטרת הספירה היא, להגיע למתן תורה.

אך הקדוש ברוך הוא ציוה להביא קרבנות בתחילת המניין, מעומר שעורים, ובסופו מחטים.

הרי קרבן העומר הוא משעורים, ושתי הלחם בחג השבועות הם מן החטים. למה זה שעורים, וזה חטים?

להורות, דבלתי התורה, אנחנו כבהמות נדמה – ע"ד שנאמר [תהלים מ"ט, י"ג] נַמְשֵׁל כַּבְּהֵמֹת נִדְמוּ – שמאכלן שעורים. בלי תורה, האדם הוא נוהג כמו בהמה. כאשר הינך מתחיל ספירת העומר, תדע לך, אתה צריך להשתנות. להתהפך. להשתפר. להתעלות. על ידי שמתקרבים לתורה. כי מאכל הבהמות הוא שעורים.

כמו שאמרו בסוטה [דף ט"ו ע"ב], שקרבן סוטה הוא מן השעורים. היא עשתה מעשי בהמה, לפיכך קרבנה מאכל בהמה, עיין שם. וכשקיבלו התורה, הוי 'דמות אדם' לְהִנְהוּ, ולכן קרבנם מן החטים, מאכל אדם. ולכן ציותה התורה, למנות לקרבן. אבל עיקר הכוונה הוא, למתן תורה. ולכן המצוה גם בזמן הזה (כגון נראה לעניות דעתי).

זאת הכנה לקראת מתן תורה, וממילא הדבר שייך גם בזמן הזה, כי אנחנו מכינים את עצמינו לקראת מתן תורה. הפלא ופלא.

שאלה מהקהל: ישנם כאלה האומרים, כי שבועות כתוב ליד העומר, אבל מניין הימים – 'תספרו חמשים יום' – לא כתוב ליד העומר,

"לסוף חמשים יום". והיו מונין כל אחד ואחד לעצמו.

כתוב באחד המדרשים, כי לכן כתוב 'תעבדון', בתוספת נו"ן, לרמוז כי זה יהיה בעוד חמשים יום [עיין שיעור מוצש"ק קדושים התשע"א, ואחרי מות וקדושים התשע"ב, ושמיני התשע"ג].

מכאן קבעו חכמים – כתוב כאן במפורש, 'חכמים', לפי הסברא שזה לא מדאורי' – לספירת העומר. כלומר, בזמן הזה שאין אנו מביאים קרבן ולא עומר, אלא מחשבין חמשים יום לשמחת התורה, כמו שמנו ישראל באותו זמן.

וזהו דרך דרש. דעיקרא דמלתא הוא, שזהו זכר למקדש. אבל מכל מקום, כל זה מוכיח, שאין הספירה עכשיו אלא מדרבנן (ר"ן שם).

ואחר כך בסעיף ג' הוא מביא, אבל לא בן דעת הרמב"ם בפרק שביעי מתמידין דין כ"ב, וזה לשונו, מצות עשה לספור שבע שבתות תמימות מיום הבאת העומר וכו', ומצוה זו על כל איש מישראל, בכל מקום ובכל זמן. ונשים ועבדים פטורין ממנה. עד כאן לשונו. הרי שכתב שהיא מצות עשה, בכל מקום ובכל זמן.

והוא מפרש בגמרא שם, דפליגי אַמוּרָאֵי בזה. דְאָמִימַר דַּמְנֵי יוֹמֵי וְלֹא שְׁבוּעֵי, סבירא ליה דזהו מדרבנן, זכר למקדש. ואביי ורבנן דבי רב אשי, דאמרי מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי, כמו שאנו עושים, סברי דהוה דאורייתא (כסף משנה). ופסק כרבים.

הברכי יוסף כותב, כי מלשון הגמרא משמע כדעת הרמב"ם, כי כתוב שם בלשון 'אמימר' אמר, זכר למקדש'. בסדר. ככה רק אמימר אמר. אבל לא רבנן דבי רב אשי, ולא אביי, אשר פוסקים – וכך כולם פוסקים ועושים – כי מצוה למנות גם ימים, ולא רק שבועות. [כזאת כתב מדנפשיה מהרח"כ בשם טוב פרק ז' מתמידין ומוספין הלכה כ"ד. איתמר].

נפקא מינה, לפי הסוברים שספירת העומר מדרבנן, אם האדם ספר ימים ולא שבועות, הוא יצא ידי חובה.

לכן מצוה למנות ימים מן התורה, אולם שבועות זה מדרבנן. תשובת מרן שליט"א: טוב.

דוגמא לעניין 'מתן תורה' הנז"ל, עפ"י מעשה שהיה עם הג"ר נתן צבי פינקל זצ"ל, ראש ישיבת מיר, אשר גילה למנהלי חברות את סוד ניהול המוסד האדיר.

תשמעו מעשה שהיה, אשר הובא בספר סימנא טבא, להרב רוזן, [התשפ"ב, פרשת בראשית, דף 49].

באוניברסיטה אמריקנית מפורסמת החליטו לבדוק, 'מה המתכון הבטוח להיות מליונר?' הם בחרו 100 מיליונרים, והצמידו להם סטודנטים שיתעדו את סדר יומם, כדי לברר מה הפך אותם לעשירים.

המחקר יצא לדרך. עשו מחקר, כיצד אנשים נהיים עשירים?

כל אחד מבין 100 הסטודנטים נצמד למיליונר "שלו", ורשמו בפרוטרוט את סדר יומו ואת מעשיו במשך כמה חדשים. לבסוף הגישו הסטודנטים את רישומיהם, והחוקרים החלו לנתח את הנתונים.

מרבית הנתונים היו דומים, אבל נתון אחד בלט כבלתי שגרתני. 99 מהמיליונרים הקדישו זמן רב ל'מלחמות' במתחרים: בריגול תעשייתי – כל אחד מרגל, מה עושה השני? – במניעת הדלפת מידע, ובניהול משפטים מתישים.

רק אחד מבין המיליונרים, לא ניהל שום מאבק נגד אף אחד. לא היו לו אויבים, והוא לא תבע למשפט אף מתחרה. זהו דבר מוזר. רק אדם אחד, יוצא דופן. א"כ צריכים לבדוק, מה קורה אצלו? למה הוא שונה מכולם?

החליטו החוקרים לבדוק את הדבר. הם פנו אל האיש, שהיה בעל רשת גדולה של בתי מרקחת, וביקשו לראינו. "מדוע אינך נלחם במתחריך, ואין לך אויבים כלל, בשונה מכל המיליונרים האחרים, שהדבר הזה מצוי אצלם?" שאלו החוקרים.

"אספר לכם את סיפורי", פתח העשיר ואמר. בתחילת דרכי, הייתי נאמן לדרכו של אבי המנוח, שאמר תמיד: "קבע מטרות – והשג אותן בכל מחיר!" הייתי איש עסקים נוקשה, וחסר פשרות. הוא הלך בשיטה הזאת. נראה שאותו אדם היה גוי. הדבר לא כתוב במפורש, אולם כך הנני מביין.

אבל לפני כמה שנים, ערכתני עם כמה ממנהלי הרשת סדרת "סיורי עומק", שנועדו להכיר את התרבות במקומות שונים בעולם, כדי להתאים את מוצרינו לאוכלוסיות מגוונות.

אחת המדינות שבהן ביקרתי, היתה ארץ ישראל. טיילנו בכל הארץ ונהננו. וביום האחרון אמר לנו המדריך, שהוא עומד לקחת אותנו למקום המרתק ביותר בארץ ישראל, לטעמו.

ציפינו לסיור באיזה אתר ארכיאולוגי מרהיב, אבל במקום זה נסענו לשכונה ישנה וצפופה בירושלים. המיניבוס שלנו עצר, לפני בניין גדול ורוחש פעילות.

המדריך פתח ושאל: "אמרו לי בבקשה, מה אמור להיות גדלו של מוסד חינוכי, בו לומדים 4,000 תלמידים?"

ערכנו חישובים מהירים, של אולמי ההרצאות, חדרי מחשוב, שטחי גינון, מעונות הסטודנטים, חדרי הסגל, משרדי ההנהלה וכדומה, והגענו למסקנא שיש צורך בשטח של 1,300,000 מטר מרובע.

"וכמה אנשי צוות לדעתכם אמורים לעבוד במוסד כזה?" הוסיף המדריך לשאול.

תשובותינו נעו בין 300 ל-350 איש.

"ובכן", אמר לנו המדריך, "ברוכים הבאים לישיבת 'מיר'. בישיבה הזו לומדים, כ-4,000 תלמידים.

מובן מכאן כי זהו סיפור ישן, כי שמעתי שכיום ישנם שם כבר אולי יותר מ-10,000. 7,000 אברכים, ו-3,000 בחורים. בלעה"ר. כן ירבה וכן יפרוץ.

שערי יצחק – השיעור השבועי

"האדם, לעומת זאת, מסוגל לוותר על רצונותיו, כדי לא להזיק לזולתו. יתירה מזו, האדם יכול אפילו לגרוע הנאה מעצמו, כדי להיטיב לחברו.

כאן בישיבה, חיים בני אדם. וכאשר כל אחד חושב, כיצד גם חבריו יוכלו לחיות לצדו, וכיצד להיטיב לזולת, לאף אחד אין בעיניו.

הדברים ננעצו בלבי כמו סכין – המשיך העשיר לספר לחוקרים – זה היה הפוך לחלוטין מהקו שהנחה אותי עד עתה, קבע מטרות, והשג אותם בכל מחיר!.

התחלתי להבין, שזו התנהגות של בהמה. ככה מתנהגת בהמה, ולא בכאדם, לדרוס את השני.

מאותו יום החלטתי, לא להצר את צעדיו של שום אדם. אלא אדרבה, לפרגן ולרצות גם בטובתם ובהצלחתם של אחרים. והאמינו לי שלא הפסדתי מכך מאומה, כפי שאתם רואים בעצמכם.

להיפך, רק הרוחתי, בעיקר בזה שהפכתי יותר ל'בן אדם'.

זהו 'מתן תורה'. מקרבן העומר של שעורים, עד העניין של מתן תורה.

*

בעל ערוך השלחן כתב את הדברים [שהובאו לעיל] בשם עצמו, אבל יש מקור לכך, וכדלקמן. וכתוב זאת כבר לפניו במהרש"א במסכת ראש השנה [דף ט"ז], רק שהוא אומר זאת בלי קשר אל הרמב"ם. בעל ערוך השלחן, הסביר זאת אליבא דהרמב"ם.

בגמרא שם מובא כך, תניא א"ר יהודה משום רע"ק, מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח, מפני שהפסח זמן תבואה הוא. אמר הקב"ה, הביאו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת, מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא. אמר הקב"ה, הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן.

ושטחה – שטח הישיבה – הוא כ- 3,000 מטר רבוע בלבד! את צוות הישיבה מאיישים כ- 20 אנשים בלבד, ויש לה מנהל אחד ויחיד, האחראי על הכל. מקבלת תלמידים, דרך קביעת החומר הלימודי, ועד לניהול התקציבי.

היינו כולנו המומים.

המדריך ערך לנו סיור בישיבה. אולמות הלימוד, היו מלאים עד אפס מקום. הלומדים היו שקועים כל כך בלימודם, עד שאפילו לא הבחינו בנו. עברנו קומה אחרי קומה, ובכל פינה אפשרית, או בלתי אפשרית, ישבו אנשים ולמדו. זה היה מחזה מדהים ומחשמל, שהותיר אותנו ללא מלים.

בכל סיורינו בעולם, לא ראינו מחזה מרתק שכזה.

בתום הסיור, נקבעה לנו פגישה עם ראש הישיבה בכבודו ובעצמו.

"אבל אל תיבהלו ממצבו הגופני", אמר לנו המדריך, "האיש סובל ממחלת פרקינסון, וממחלות נוספות".

נכנסנו לבית פשוט, המרוהט ברהיטים בסיסיים ביותר. ליד שלחן הסלון, ישב ראש הישיבה, הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל. הוא דיבר אך בקושי, אבל קיבל אותנו במאור פנים.

אחד מחברי אור אומץ ושאל: "כבוד הרב, כולנו פה מנהלים חברות ומפעלים, ואיננו מצליחים להבין כיצד מוסד כמו שלכם מתנהל? מה הסוד פה?"

ראש הישיבה חייך, והשיב בשאלה: "ידידי היקרים, התדעו מה ההבדל בין אדם לבין בהמה?"

"כשבהמה רוצה משהו" המשיך הרב, "היא תנסה להשיג אותו, גם אם תדרוך בדרך על כל מי שנמצא סביבה".

אם רצונה להגיע לאיזה מקום, יש שם אוכל וכו', לא משנה לה מה שבדרך. היא לא רואה מאומה חוץ מזה.

אומר מהרש"א בזה"ל, הביאו עומר כו'. שהפסח זמן תבואה כו'. חֲשִׁיב בכאן, ג' דברים שהם חיי ג' נפשות שבעולם, שהם נפש הצומח, ונפש הבהמה, ונפש האדם. כי המים בחג, הם חיי נפש הצומח. והעומר של שעורים, הוא חיי נפש הבהמה, כדאמרי' פ"ק דפסחים [דף ג':] שעורים נעשו יפות, א"ל צא וּבִשֶׁר לחמורים. ובמס' סוטה [דף ט"ו] אמרי', תביא מנחת שעורים, שהוא מאכל בהמה.

ושתני הלחם, של חטין היו, והוא חיי נפש האדם, כפרש"י בשמעתין. דר"י לטעמיה דס"ל בפרק בן סורר ומורה, דעין הדעת שאכל אדם הראשון, חטה היה, שאין התינוק יודע כו'. וע"ש בחדושנו. התינוק אינו יודע לדבר, עד שהוא אוכל חטה. הדעת של-אדם באה, רק לאחר שהוא אוכל חטה. ומבואר בגמ' בברכות, כי רבי יהודה סובר, שהחטה היא מן אילן.

והוא מבואר, שאמר הכתוב מהחל חרמש גו', שהוא קציר שעורים, תחל לספור שבעה שבועות, שהוא יום קציר חטים, שהם ב' הלחם. והכוונה בו, כי בצאתם ממצרים, שנקראו חמורים – המצרים נקראו חמורים, שנאמר (יחזקאל כ"ג, כ') אֲשֶׁר בִּשְׂרַח חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וגו' – והיו ישראל גם כן בלא מצוות, לא היו ראויים, רק למאכל בהמה שהן שעורים, כמ"ש צא ובשר לחמורים. עדיין לא היו אז להם שום מצוות.

עד ספירת ז' שבועות, ע"ש [משלי ב', ד'] וּכְמִטְמוֹנִים תִּחְפְּשֶׁנָּה – מ"ט מונים, טהרת מ"ט יום – שהוכנו אז לדעה, שמביא מאכל חטים, שאז קיבלו התורה.

וע"כ מביא ב' הלחם מחטים, שמביא הדעת, כדאמרי' בפ' בן סורר. וע"כ אמרו בפ' מי שמת [ב"ב דף קמ"ז], י"ט של עצרת, ברור זרעו חטין, כמפורש שם. וע"כ אמר, מהחל חרמש בקמה, שהוא קציר שעורים, מאכל בהמה, תספור נ' יום, עד הבאת ב' הלחם שבאה מן החטין, לקבל דעה וחכמת התורה.

זהו כפי שאמרנו לעיל, בלי תורה, האדם הוא בהמה. והלואי שלא יהיה חיה, טורפת ומסוכנת. חיה רעה רח"ל.

ביאור דברי מהר"ם אלשיך, לגבי הפסוק 'ממחרת השבת יניפנו הכהן, בשם הזוה"ק.

שורש העניין הזה, נובע מן המקד"ש, שכן הוא מבואר בספר הזוהר הקדוש. כך מהר"ם אלשיך מביא [בספרו תורת משה, ויקרא דף קס"ט].

לא מצאתי אמנם את הרעיון הזה במפורש בספר הזוה"ק בעצמו, רק משהו דומה. כתוב שם את העניין הזה, השעורים והחטים, אבל לא בדיוק הרעיון שע"י לימוד תורה נהפך מבהמה לאדם. המדובר שם, הוא לגבי דברים ועניינים בדרגות יותר גבוהות. [ליתר דיוק, לא בזוהר עצמו, אלא ברעיא מהימנא, וכדלקמן]. הדבר מעניין, כי מהר"ם אלשיך מביא בפשיטות, כביכול הדבר הזה כתוב במפורש בזוהר.

מהר"ם אלשיך מסביר את הפסוק, מִמְּחֶרֶת הַשַּׁבָּת יְנִיפֵנוּ הַכֹּהֵן [ויקרא כ"ג, ט']? ישנן כאן כמה שאלות. ראשית, למה דוקא הכהן? מדוע לא שהישראל בעצמו יניף? הרי המטרה בהנפה, למעלה ולמטה, וארבע רוחות העולם, היא כדי לרמוז שכולם הם שלו יתברך, ואלו אנחנו מביאים את העומר, ולא לכהן. א"כ אנחנו צריכים לעשות זאת, לא הכהן.

שנית, למה התורה כותבת, 'ממחרת השבת'? הרי מכך טעו הצדוקים, אשר הבינו כי זאת 'שבת' ממש, דהיינו שבת בראשית, ולא יום טוב. קשה למהר"ם אלשיך, למה התורה נתנה פה מקום לטעות? וכי איזו סיבה ישנה, לכתוב 'שבת'?

הוא מסביר כך, ע"כ יאות יניפנו הכהן, ולא הישראל. והוא כאשר נכתוב בס"ד כי אין ישראל מוכנים להתראות ולעבוד עבודה לפניו ית' עד תום ספירת העומר. אך לא מקודם. בנתיים – עד שיעבור ספירת העומר – אתם אינכם ראויים, משא"כ הכהן שהוא בעל מדרגה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

וז"ל מהר"ם אלשיך, וע"כ עומר הפסח הוא של שעורים, מאכל בהמה, כי עדיין לא הטהרו, ובהמה המה להם' [קהלת ג', י"ח]. אך בהיטהרם בחג השבועות, אדם הם, וביאו מנחה חדשה לה' שתי הלחם מן החטים, ע"כ תורף מאמרם.

ובדבר הזה נחה דעתי, מקושי הנופל בזה באמת. באמור, מריה דאברהם, למה זה קרא ית' את היום טוב 'שבת', אשר בזה מצאו הטועים מקום לטעות, כי על שבת בראשית נאמר.

וכן באמרו 'שבע שבתות', והל"ל שבעה שבועות, כבמשנה תורה.

וכן באמרו 'השבת השביעית', יאמר השבוע השביעי.

אך הוא לרמוז למבין, כי שני שביתות שבתו ישראל. אחד ביום הראשון של פסח, שבתו ע"י דם פסח ומילה מטומאת ע"ז, כאשה ביום פיסוק דם נדת דותה ממנה, שנחה ושובתת מדמה. כך עד יום הראשון, כח טומאת הע"ז היתה שורה עליהם, וביום הראשון שבתו ויתפרקו ממנו. ועדיין היה נשאר חלאה, מה שהולכים ומתטהרים ומתלבנים ממנה, כשבעת ימי ליבון האשה. וע"כ אמרה תורה 'ממחרת השבת', הוא יום ששבתו ממשך טומאתה, יספרו שבע שבתות, שהולכים ושובתים מחלאת הנותרה בליבון, עד ממחרת השבוע שהוא שבת מהחילום להתלבן ממנה לגמרי.

המלה 'שבת' באה לומר, כי ישנה כאן שביתה, מפסיקים פה משהו. ישנן שבע שבתות, לגמור ולהפסיק דברים קודמים.

כעת הוא אומר דבר חשוב, לגבי העניין שלומדים פרקי אבות וספר משלי, בין חג הפסח לחג שבועות, כמנהגנו עד היום. הוא אחד מהמקורות החשובים לנושא הזה.

וזה לשונו שם, ואחשבה, שעל כן נתייחדו הימים ההם לדורות, להציל את ישראל ולסעדם בתיקון נפשם ולבם לשמים, עד בא יום חג השבועות, אשר בו ניתנה התורה,

ובהמשך הוא מביא בזה"ל, והוא בהזכיר ענין מאמר ספר הזוהר [פ' אמור דף צ"ז ע"ב], כי הוא כמקרה האשה בנדת דותה, כן קרה לעם בני ישראל בצאתם ממצרים. כי הוא כאשר באשה דוה, שדם יהיה זובה, ובהפסק דמה שבעת ימי ליבון יספרו לה, ואחר תטהר והיתה לאיש. כן כאשר עבדים היו לפרעה במצרים, נשקעו בטומאת ע"ז, המטמאה כנדה. וביום צאתם, אשר משכו ידיהם מהע"ז, ומלו את בשר ערלתם, ותהי להם זאת כפיסוק דם נדה. אך עדיין צריך לברר וללבן, עד יהיו ראויים לקבל התורה, אשר היא כיום חופה כנודע.

יש 'הפסק טהרה'. הימים שהיא טמאה זה כמו ע"ז, ועכשיו צריכים לעבור מספר שבועות בכדי להיטהר.

ע"כ הוצרך תחת שבעה נקיים של-אשה שבעה שבועות יספרו למו, להפשיט מעליהם כל שיורי חלאת זוהמא עד תומה. שיתנקו לגמרי.

שאלה מהקהל: מהו ה'הפסק' פה?

תשובת מרן שליט"א: היום הראשון של פסח. הרי עשו קרבן פסח, וברית מילה, התנתקו ממצרים.

ואז ביום החמשים, יום ו' לסיון, שאז פסקה זוהמתן לגמרי עד בלתי השאיר שריד, אז הוכשרו ישראל להיות לו ית' והוא להם לאלהים, ככלה המוכנת לחתן להכניסה לחופה.

מתן תורה, זה הזמן שישראל נחשבים כמו 'כלה שנכנסת לחופה'.

כעת הוא אומר, את הרעיון דלעיל. הדברים עד כאן, אכן כתובים גם לפנינו בספר הזוה"ק. אולם ההמשך, אינו מהזוהר, אלא מ'דע"א מהימנא', שמובא אחרי כן בדף צ"ח, אבל כתוב זאת שם לפנינו בסגנון אחר. אביא את מה שהוא – מהר"ם אלשיך – כותב, כי בסוף הוא כותב 'עד כאן תורף מאמרם', ומובן אם כן שזה המשך הזוהר.

והוא יום רצון, וצריך הכשר וטהרה לקדשו בימי הליבון האלה.

ועל כן הנהיגו קדמונינו, להגות בימי הליבון ההם, ספר משלי ומסכת אבות, להכין לבם להתנהג בחסידות כנודע.

מהרי"ץ זיע"א [בעץ חיים ח"א דף ק"צ ע"א] הביא הרבה טעמים לכך, אבל לפי מה שכתוב פה, שורש הדבר הזה הוא בעצם מתחיל מן התורה, הכל בכדי לתקן את האדם, לקדשו ולטהרו. הוא חייב את המוסר הזה. לכן הקדמונים הנהיגו, לקרוא ספר משלי ומסכת אבות, להכין ליבם להתנהג בחסידות. יראת ה', תיקון המדות וכו'.

לפעמים יש תועלת מ'מחקרים' שעושים בזמנינו, אלא שאין לסמוך עליהם בכל דבר. ולגבי אנשי השקר שבזמנינו, אנשי שמ"ש (שקר מחלוקת שחצנות).

הבאנו מקודם מהספר סימנא טבא, שעשו מחקר על המליונרים הללו, כיצד נהיים מליונרים? איך הדבר נהיה?

צריכים לדעת, כי אף שלפעמים מן החקירות-המחקרים שלהם, יוצאת תועלת. אבל, זה לא תמיד. ישנם הרבה 'חקירות' שלהם, שהם עם נגיעות. מזמינים את המחקר, והוא צריך 'לצאת' לפי זה שהזמין אותו. מי ששילם. יש מגמה מוכתבת מראש. מובן אם כן, שאין לסמוך על כל מחקר. לא להיות 'פתי יאמין לכל דבר'.

*

ישנם באלה, שאפשר לענ"ד לכנותם בשם אנשי שמ"ש. זהו ראשי תיבות, אנשי שקר, מ'חלוקת, ש'חצנים.

דבר יסודי צריכים לדעת, ואמרת זאת כבר בעבר [בשיעור מוצש"ק מטות התשע"ב, וישב התשפ"א, וראה התשפ"ב], אבל צריכים לא לשכוח את זאת. לצערינו. מה שאומרים צדיקים וגדולים, כמובא בספר הדור האחרון [דף קי"ט, בשם ספר אור הנר, אילנא דחיי ח"ב, דף י"ג] בזה"ל, שְׁמֵר נְפֻשׁוֹת חֲסִידָיו, מִיַּד רְשָׁעִים יִצְלָם [תהלים צ"ז, י]. פי

קדוש אחד, דהנה מי שנוסע לאיזה צדיק – מי שיש לו קשר עם איזה צדיק – הוא צריך לתהות על קנקנו, בשבע חקירות ובשבע בדיקות, אם הוא צדיק אמת.

ובפרט בעיקבתא דמשיחא, אשר כבר ניבא הבעש"ט הק' זי"ע בעת שהלך עם תלמידיו בדרך, והיה שם הרבה אילנות אשר היו ממולאין בעלין הרבה אשר לא יוכל לספור, והיכה הבעל שם טוב הקדוש זי"ע את ראשו באילנות. ושאלו לו תלמידיו, למה הוא עושה כן? והשיב הק', שתדעו שבעיקבתא דמשיחא, יהיו אנשים שמכנים את עצמם בשם רבי, ויהיו מרמים ומטעים את הבריות הרבה, כמו אלו העלין.

והסימן בזה הוא – איך אפשר לדעת זאת? – אם אחר הבדיקה, יתוודע לך שהוא נזהר מ'שקר' עד קצה האחרון, אזי תדע שהוא צדיק. ובאם תשמע ממנו איזה דיבור של שקר, אזי למען השם הרחק את עצמך מעל גבולו, כי הוא מצד הסטרא אחרא, וצא טמא תאמר לו, ואל תשמע אליו כלל, כי אין לו חלק באלהי ישראל. ואף אם יראה לך אותות ומופתים, אל תאבה לו. הדבר לא יכול להיות. (ועי' באילנא דחיי פרשת תזריע, ובמטעמי יצחק שם).

והנה האדם צריך להפיל תפילה ותחינה לפני השי"ת, שלא יבִּלֶה ימיו לריק חס ושלוש אצל צדיק שאיננו מסטרא דקדושה, ואזי השי"ת מצילו מכד"ר [ר"ת מכל דבר רע]. אם הוא מתחבר לאיזה אדם, שהוא חושב אולי כי הוא בסדר, אבל איך הוא ידע זאת? תתפלל להקב"ה, שלא תטעה.

וזהו שאמר הכתוב, שומר נפשות חסידיו, מיד רשעים יצילם. אותן הרבנים שהם רשעים. כי כל מי שאינו נִפְרָשׁ משקר לגמרי, הוא רשע רחמנא ליצילן. והשי"ת ישמור את חסידיו, שלא יבואו לרמאי כזה, רק שיזכו אל צדיק האמת.

עוד מעט נראה בעזרתו יתב' בהמשך, שהדבר קשור לגאון עוזנו מהרי"ץ זיע"א, כי

שערי יצחק – השיעור השבועי

אבל עדיין לא זכיתי להבין. הרי נכון שלא היה מנהג להקל בזה בעת עשיית המצה עשירה, אבל עדיין הקושיא במקומה עומדת לכאורה, למה קשה על המנהג לטנון, ומה מפריע לנו לומר שהוא אליבא דהרי"ף והרמב"ם? הרי כת"ר אמר שיתכן שעשו זאת [לא לערב מים במצה עשירה] רק מטעמי נוחות, שלא יצטרכו למהר בלישה אלא יוכלו לשהות זמן מרובה [והובא בשערי יצחק בעמ' 19].

כנראה לא אמרתי תוספת זאת בשיעור, אבל עכ"פ כך הדפסנו בחוברת שערי יצחק. הרי בשיעור המודפס, אני מוסיף ומתקן לאחר מכן כמה דברים.

עכ"פ אמרנו בס"ד כי בזמן מהרי"ץ היה נהוג לעשות מצה עשירה, אבל לא עשו זאת עם מים. רק מי פירות, בלי שום תערובת של מים. לפי הרי"ף והרמב"ם, מותר לכתחילה לעשות עם מים. ע"כ אמרנו, כי מכאן ישנה לכאורה ראייה, שהם לא התירו זאת, אלא הם החמירו. למרות שלדעת הרמב"ם הדבר מותר לכתחילה, הם עשו כדעת הש"ע שהדבר אסור. אבל אמרנו, שזה לא הכרח, כי יכול להיות שהדבר אינו מפני שזה אסור, אלא בגלל שאם מי פירות אינם מחמיצים, אזי ניתן להשאיר את העיסה כרגיל, אפילו שעות רבות, כי אחרת צריכים למהר.

על כך הוא טוען, ואם כן, לכאן אין מזה הכרח שנקטו להחמיר כמרן, כי אולי זה מסיבה צדדית כאמור, אז למה שלא יסביר מהרי"ץ את המנהג בפשטות, שנהגו כהרמב"ם?

ואדרבה, מהמנהג הזה עצמו של טינון נוכיח, שנהגו כהרי"ף והרמב"ם, ומנהג זה יהיה המסורת שנהגו כמותם בזה, ומה יהיה קשה?

לגבי זה, חושבני כי כל אחד מבין שאין בדבר הכרח, לומר כי יתכן שזה ככה, אולי כן ואולי לא. אם רצונך להגיד, שנוהגים כמו הרי"ף והרמב"ם, בפרט בעניין חמור כזה של

הוא היה בדיוק ההיפך. תראו איך האמת, מול השקר.

מענה למכתב שאלות לגבי מה שביאר מרן שליט"א [בדרשת הילולת מהרי"ץ שנה זו] בדברי מהרי"ץ זיע"א, בעניין טינון החטים למצות לפסת, שהם מי פירות שאינם מחמיצים.

קיבלתי מכתב חשוב, מידידנו הרה"ג יוחאי צבי הי"ו, מעיר אשקלון, וזה לשונו, בס"ד אייר התשפ"ה.

לכבוד מו"ר, מאיר דרכנו ונתיבותינו, עמוד ההוראה, רבינו הגדול, מרן הגאון הגדול רבי יצחק רצאבי שליט"א.

אשרינו שזכינו לראות בהרמת קרן התורה, ביומא דהילולא דגאון עוזנו מהרי"ץ זצוק"ל, ולראות בכבודה של תורה, ולשמוע דברות קדשו של מרן רבינו שליט"א.

הוא כותב כאן, לגבי מה שדיברנו בהילולת מהרי"ץ, שנערכה באולמי ארמונות חן פעיה"ק בני ברק ת"ו, יישוב דברי מהרי"ץ בעניין טינון החטים, שכתב כי הדבר קשה ושצריכים ליישב, כי הדבר מתאים רק לפי שיטת הרמב"ם, ולא לפי השלחן ערוך, ולכן הדבר אינו מובן, כיצד היו מלחלים את החטים בעשבים – שהם מי פירות שאינם מחמיצים – ולאחר מכן בלישה זה מתערב עם מים, וא"כ יוצא שזה מי פירות עם מים. אמנם לפי הרי"ף והרמב"ם הדבר מותר, אבל לפי השלחן ערוך זה אסור. כך שואל מהרי"ץ. הוא אומר שהדבר קשה, ושצריך ליישב.

שאלנו אז על כך, מהי הקושיא? תגיד פשוט מאד, שמנהגינו כמו דעת הרי"ף והרמב"ם. זהו היה הנדון, ומזה המשכנו הלאה.

כת"ר יישב את התמיהה [למה הוקשה בכלל למהרי"ץ מה שנהגו לטנון את החיטים, למה לא הבין פשוט, שנהגו כהרי"ף והרמב"ם וכו'], שזה משום שלא נהגו להקל בעשיית מצה עשירה לערבב עם המי פירות גם מים. וכיון שאין לנו בזה 'מסורת' כרמב"ם, אנו צריכים ליישב זאת אליבא דמרן, "השופט אשר יהיה בימים ההם".

מוצש"ק תזריע ומצורע ה'תשפ"ה ב'של"ו
חמץ, עליך להביא ראיה ברורה, לא ש"יכול להיות' שהדבר רק מטעמי נוחות.
אם זה רק יכול להיות', אי אפשר להוכיח מכך.

בכל אופן, מצד שני, הוא טוען טוב. אני מביא את דבריו, כי השיקולים שהוא כותב הם ג"כ שיקולים. בכדי שהתמונה תהיה ברורה, מכל הצדדים. האפשרות כי זה רק מטעם נוחות, קלושה. בפרט שצריך מאידך להתאמץ ולהזדרז ולהיזהר שלא תתערב טיפה אפילו אחת של מים.

*

בהמשך הוא כותב כך, ורציתי לשאול גם כן, אם אפשר להציע עוד יישוב בזה, ובאופן דומה למה שכבר אמר כת"ר.

לכאורה אם מיד היה אומר מהרי"ץ שהמנהג לטנן הוא עפ"י הרי"ף והרמב"ם – בזה היה מייסד לנו שהמנהג כמותם שמי פירות אינן מחמיצים גם כשנתערב בהם בלישה מים, וש"אפשר להקל כמותם לגמרי, אפילו במצה עשירה. ואת זה – אי אפשר להכריח כ"כ מהר, כיון שיתכן שהמנהג הוא אליבא דכו"ע מאיזו סיבה וחילוק.

ולכן זהו מה שעשה מהרי"ץ. ראשית בדק אם המנהג הוא גם אליבא דמרן, ואכן דק ואשכח שכך הוא. [וגם הספק ספיקא שהביא בהמשך, הוא רק ל"מי שלבו נוקפו" כמו שהזכיר שם, אבל לכאן המנהג מבוסס גם בלי זה.] ולכאן לזה נתכוין מהרי"ץ אלא שקיצר בלשונו.

ועוד יותר. הרי מסתמא ידע מהרי"ץ מה שכתב השתילי זתים על המנהג לטנן (בסי' תס"ז ס"ק יד בד"ה אמר הכותב) וכו', ולא מצאנו סמך למנהג זה, עד שאינה השם יתברך לידינו, ומצאנו להרב פרי חדש סימן תס"ז סק"ה שכתב בשם הירושלמי וכו', הנה בודאי שנתייסד מנהג זה עפ"י הירושלמי הזה וכו' ע"כ. וגם מהרי"ץ הביא בתשובתו את הירושלמי והכריע על פיו.

ואם כן, שזה ירושלמי – אם מנהג הטינון הוא עפ"י הירושלמי – לא יהיה זה נכון להסביר

מנהג זה רק אליבא דהרי"ף והרמב"ם, כי מה יענו הפוסקים האחרים ע"ד הירושלמי?
הוא שואל שאלה טובה.

ומה יאמר הפר"ח, שכנראה פוסק במי פירות שנתערבו במים כמו מרן, ומאידך מביא את הירושלמי להלכה?

לכן הוצרך גאון עוזנו מהרי"ץ למצוא יישוב גם אליבא דמרן, ואכן מצא – בפרי חדש עצמו – את היישוב לכך. (ומי יודע, אולי משום הנ"ל, חיפש מהרי"ץ להביא דוקא מהפר"ח יישוב לזה).

לגבי השאלה הזאת, אולי אפשר לענות עליה בקלות, כי אין קושיא עליהם מן הירושלמי מפני שהמעייין בספרים יראה כי בירושלמי ישנה גירסא אחרת. א"כ הדבר אינו הכרח. כבר דנו בכך. בספר עלי תמר על הירושלמי פסחים [דף רכ"ז רכ"ז] האריך בזה, הוא מביא את גירסת מהרי"ץ וכו'. עכ"פ, אי אפשר ל'בנות' על זה.

לגבי הפרי חדש, כנראה זה נכון. אמנם הוא הקשה על שיטת הרי"ף והרמב"ם, שנר' סתירה לדבריהם מדין אין נותנים קמח לתוך החרוסת ולתוך החרדל, ואם נתן יאכל מיד וכו', אבל אח"כ יישב זאת.

*

במכתב נוסף, הוסיף הרב יוחאי עבי הי"ו נקודה אחרת בזה"ל, יתכן שלמהרי"ץ עצמו לא הוקשה המנהג שהיו מטננים, כי גם אם הוא רק אליבא דהרמב"ם מה בכך, וכמו שהקשה כת"ר. אלא שדיבר לפי מה שראה בזמנו שבין כה רבים תמהים על המנהג (מסיבות אחרות, כדמוכח לכאן בתשובות אחרות של מהרי"ץ). ובשת"ז הנ"ל כתב ש[בהתחלה] לא מצאנו סמך למנהג זה, ומשמע שם שהיו כאלו ש'הרימו ראש נגד המנהג' – ישנם כאלה שטענו כי הדבר אסור, הם רצו לבטל זאת – וביניהם אולי היו מנהיגי מתפללי השאמי ותלמידיהם (ואולי בעיקר הם), ולא רצה מהרי"ץ שיתבטל המנהג, כיון שיש בו כבוד יו"ט לעשות פת

שערי יצחק – השיעור השבועי

בהחלט יכול להיות, שמהרי"ץ בנדון דידן, נהג בבחינת 'סוף מעשה במחשבה תחילה'. הרי בסופו של דבר מהרי"ץ מיישב, שזה לא 'מי פירות עם מים', כי המי פירות כבר התייבשו, ועל כך אין ראייה. אלא מאי, זאת מחלוקת בין הראשונים, ולכן מהרי"ץ עושה ספק ספיקא בכדי להתיר את זאת. הדבר יתכן להתקבל לכאן, בדברי מהרי"ץ. אולם השאלה שלי היא בעצם, על איך שמהרי"ץ מתחיל, שהדבר קשה ושצריך ליישב. מה קשה? הרי לפני דף אמרת, שהרמב"ם מאריה דאתרין, ואין לנו לזוז מדבריו לשמור המצה משעת קצירה.

יתירה מכך, מהרי"ץ בדרך כלל לא כותב דברים כאלה, ליישב לפי אלה שחושבים אחרת, על פי שיטות אחרות. הוא כותב לפי שיטתו, מבלי להתחשב בהם.

א"כ ראשית, אחרי שהוא מדגיש זאת, בודאי שהדבר אינו מסתדר. [ודבר שני], אין דרכו של מהרי"ץ לכתוב לפי שיטות אחרות. אבל בכל זאת אני שמח שהוא – הרב יוחאי – העלה את הצדדים הללו. להרחיב את היריעה. ולהגדיל תורה ולהאדירה.

בירור עניינים מופלאים שכתב מהרי"ץ זיע"א איש האמת לאמיתה, בשו"ת פעולת צדיק, בעניין מי שפסקה ג' חדשים מלהניק את בנה ונתגרשה, אם מותרת לינשא תוך כ"ד חודש. האמת מול השקר, ניכרת בתשובתו זו.

כעת תשמעו, דבר מפליא דומה, הקשור אל העניין דלעיל.

הנני עדיין ממשיך בזה קצת את דרשת הלולת מהרי"ץ, בכדי שנדע הדק היטב מיהו מהרי"ץ.

בשו"ת פעולת צדיק חלק ראשון [סימן ס"ה] נשאלה שאלה בעניין של 'מינקת חבירו'.

כידוע, ישנה תקנת חז"ל, כי עד כ"ד חודש אחרי פטירת הבעל, או אחרי הגירושין – אמנם גירושין לא מפורש בגמ', אבל ראשונים רבים סוברים שזהו אותו הדין – אסור לה להינשא, גם אם היא תפסיק להניק,

נקיה [וכמו שכ' בפעולת צדיק ח"ג סי' יג]. והרי הם הלכו כמרן ודלא כהרמב"ם גם כשהיה מנהג לחומרא כגון חוזר וניעור, וקל וחומר שלא יקלו נגדו, ומה יעזור שיאמר להם רק 'הא ניחא לדעת רמב"ם ורי"ף וכו'. ולכן כדי לבסס את המנהג מכל הצדדים הביא גם את מה שיכול לפריע להם – איך המנהג מתיישב עם דעת מרן.

הוא טוען שמהרי"ץ רצה לבסס את המנהג, גם לפי שיטת החולקים. דהיינו, לדין הדבר פשיטא, כי זה כמו הרי"ף והרמב"ם. אבל אולי אלה ההולכים לפי השת"ז, עפ"י השלחן ערוך, לכן מהרי"ץ הלך לפי הכיוון שלהם.

ויותר מזה, גם אם היה טוען מהרי"ץ שהמנהג לטנן הוא על פי הרמב"ם, לפי מה שחידש כת"ר והוכיח שבזמנם היה מצוי לעשות מצה עשירה, מסתבר שכיון שכבר כמה דורות היו לומדים בספרי השו"ע שמי פירות עם מים ממהרין להחמיץ, ורואים שלמעשה בשטח' כך עושים שנוהרים שלא תתערב טיפת מים, מסתמא רוב הציבור כבר חשב שזה משום דברי מרן [ואולי גם כך היה שגור בפיהם], שהרי לא רבים יחכמו לחשוב על החילוק שאמר כת"ר [הובא בשערי יצחק עמ' 9] שאולי זה היה רק כדי שלא יצטרכו כלל להזדרז. וא"כ אדרבה היו עוד טוענים שהמנהג הוא כמרן.]

אך לדעת אם אכן דרכו של מהרי"ץ לכתוב בשיטה כזו – לזאת אנו צריכים לשאול את פי כת"ר.

אבל כל זה רק להסביר למה מהרי"ץ הביא זאת בתורת קושיא. אבל יישוב המנהג גם לדעת מרן, בלאו הכי נצרך כנ"ל. כי אחרי היישוב יוצא שאין במי פירות שנתערבו במים מנהג להקל כרמב"ם, וחוזר הדין להחמיר כמרן, לפי הכלל שייסד כת"ר ביכללי מהרי"ץ.

תודה רבה – יוחאי צבי.

יישר חיליה לאורייתא.

כדי שהתינוק לא יסבול מכך שהיא נישאת, כי אולי היא תתעבר וממילא יפסיק החלב שלה. הדבר מתוך דאגה, לבריאותו של תינוק הראשון. זהו הדין המפורש בגמ' יבמות, ובטוש"ע אבן העזר.

אבל הם – ק"ק גחאף יצ"ו – שלחו שאלה לבי"ד צנעא בזה"ל, שאלה. יורונו וכו' – מובן שהם כתבו, כי הם שואלים את רבותינו בית הדין וכו' – בדין אשה שהניקה את בנה י"ב חדש, ואח"כ נפלה קטטה בינה לבין בעלה, והוליכה בנה עמה להניקו, וישב עמה שני ימים.

לאחר שהם נפרדו, היא לקחה את הילד, והמשיכה להניקו במשך יומיים.

ושלח הבעל לבנו – לא מצא חן בעיניו שהילד נשאר אצלה, והוא קרא שיחזירו אותו אליו – וישב עמו ג' חדשים וחי ימים. הבעל לא מיחה באשה להניק – הוא הסתדר מבלי שהיא תניק אותו – והאשה לא שלחה בעד בנה. ובאותן הג' חדשים וחי ימים, לא ינק הבן מאמו אפי' יום אחד. ואח"כ גירש הבעל את האשה, ובשעת הגירושין לא חיפשו זה על זה בענין הבן – הילד לא היה הנושא – כי כבר פסק חלבה וצמקו דדיה קודם הגירושין, והבן בריא וחזק ע"י מאכל ומשקה. הוא אוכל דברים אחרים, לא צריך הנקה.

יורונו וכו' – כך שואלים בי"ד גחאף, את בי"ד צנעא – אם מותרת להינשא תוך כ"ד חדש, או לאו. כי כבר ג' חדשים לפני הגירושין, היא לא הניקה. שא"כ אין מה לדבר, על עניין מניקת חבירו. כבר קודם לכן, התינוק לא היה צריך אותה.

ושכמ"ה. ושכרכם כפול מן השמים.

תשובה.

הדבר פשוט שמותרת להינשא, כמ"ש מרן הש"ע אבן העזר סי' י"ג סעיף י"א וז"ל, או שנתנה בנה למניקה ג' חדשים קודם וכו' והיא לא הניקה כלל וכו'. וטעמא, דכיון ששהתה ג' חדשים מלהניקו, כבר נפסק

חלבה, ולא מיקריא תו מינקת חבירו, ואין תקנה לולד בעגונה. וזה מבואר מאד. וכן מבואר בתשו' רמ"א ע"ה.

סדר בהר, בע"ה.

החותמים ראשונה הם, הדיינים הזקנים אשר היו עוד לפני מהרי"ץ. פינחס ו' שלמה. יחיא ו' משה. יחיא ו' יוסף ו' כמה"ר צאלח יצ"ו. האחרון זהו מהרי"ץ. ומסתבר שהוא ניסח וכתב להם את התשובה.

והרצינו את זה למופת הדור כמה"ר יחיא ו' כה"ר שלום הכהן עראקי, וכתב דברים אלו. אחר כמה הפצרות מהשלית, חתמתי שמי יחיא ו' שלום הכהן.

מה אירע לאחר מכן, כעת תשמעו.

אחר כל זה, באה תשובה מבית דין ק"ק רדאע, לאסור בנדון דידן, היפך מה שכתבנו. ותמהו עלינו, היאך פסקנו להיתר?

בי"ד רדאע פונים בטענה אל בי"ד צנעא, איך היתרתם זאת?

וכתבו ענין השאלה הנו"ל בהיפך. הם ציירו את סיפור השאלה הפוך מן האמור לעיל. והוא, שהיתה מניקה כשגירשה, ואחר הגירוש פסקה ג"ח מלהניקו, האם תהא מותרת לינשא תוך כ"ד חדשים. כביכול הגירושין היו לפני שהיא הפסיקה להניק.

ודייקו דיוקים צנומות דקות, אין ראוי להעלותם על ספר.

הן אמת כי נרתעתי לאחורי – מהרי"ץ נבהל – מה זה ועל מה היה פסקנו להיתר, יען כי נשכח ממנו ענין השאלה, שהיה זה כמו אחר ד' או ה' שבועות. ואמרנו, יהיה מה שיהיה, ראוי לקבל האמת. אתם צודקים. הם לא זכרו, שהשאלה היתה אחרת.

וגם כן הראונו תשובה לאסור, ממ"ו הרון אלשעבי, הסופר.

וזה היתה תשובתי אליהם. מהרי"ץ כתב אז מכתב תשובה, לבית דין רדאע, כדלקמן.

שלמד יסגא לעלמין. כבוד מ"ו עואין צפר נר"ו יאיר אכ"ר. אותותיך ראינו על ענין המינקת.

שערי יצחק – השיעור השבועי

נישאת עדיין, ראוי להחמיר כפי ד' מר"ן ז"ל, ואליו תשמעון. בפרט במקום שאינם בקיאים, מטעם שכתבת דיש לחוש דאתו למסרך ולדמויי מילתא למלתא. ובכן עליך מוטל הודעת הדבר, להמתין עד עבור כ"ד חדש וכו'. ומה' תהיה מ"ש – משכורתך שלימה – אכ"ר.

הוא אומר, כי מדינא דגמרא, כך היא הפשטות, הדין הזה – של מינקת חבירו – לא נאמר כלל לגבי גרושה. וכך גם דעת הרמב"ם. והוא מביא פוסקים רבים, אשר מתירים את זאת. אבל כיון שבש"ע פסק לאסור, אזי צריכים לפסוק כדעת מרן.

אם תשימו לב, אם תדייקו בדבריו, תראו כי הוא כותב בלשון בלתי חותכת, לא מוחלטת, רק ש'ראוי להחמיר כפי דעת מרן'. בפרט, במקום שלא נישאת. בפרט, במקום שלא בקיאים, כי יכול להיות שאנשים יטעו, ידמו מילתא למלתא. ונעמוד על כך בעז"ה בהמשך.

גם מורינו יחיא הכהן הי"ו – זהו מהר"ר יחיא עראקי הנו"ל – תמה על עצמו, והשיב להם בעת ובעונה הזאת שטעה.

*

ממשיך מהרי"ן וכותב כך, ואחר עבור כמו ג' שבועות, בא השואל דמעיקרא – השואל הראשון – וכיון שראינוהו, ששנו כעל כל הון, לשאלו אם נישאת האשה, או לאו. כי דבר זה, שגגתו עולה זדון. ואמר לנו, שכבר נשאת.

והוכחנהו על פניו, ולמה לא המתינו כפי מה שכתבו אליהם ב"ד רדאע יצ"ו במצותינו. הרי כבר אמרנו להם, שיגידו במצוותינו שאסור לה להינשא.

והוציא אלינו את השאלה העיקרית שהגיעה לדינו, ואת אשר נגזר עליה שם בכתובת ידנו. הוא הוציא את המקור, והראה להם כי זה לא נכון מה שהם כתבו. השאלה לא היתה כפי שהם כתבו, ואתם פסקתם נכון.

והנה בעיקר הדין יש לך לדעת, כי גזירת חז"ל על זה בתלמוד, לא היתה רק על ענין מניקה שמת בעלה – לא על גירושין – ומזה למד רבינו שמשון ז"ל, דדוקא אלמנה דמשתעבדא להניק את בנה, כיון דיש לה מזונות, ולא כן בגרושה.

לא ניכנס לכל פרטי הפרטים, רק אגיד את הנקודה העיקרית שברצוני להגיד כאן. ישנה כאן מחלוקת, האם גם בגרושה, או רק באלמנה. ורבינו שמשון אומר, שרק באלמנה ולא בגרושה. והעורך השלים להעתיק מתוך הספר, כדלהלן.

וכתבו הפוסקים, שרבינו תם חלק עליו ע"ש. וריא"ז אחר שהביא דברי בעל המאור, כתב בפרק החולין וז"ל, ואני אומר, אע"פ שהיה התינוק מכיר את אמו, אינה צריכה להמתין אלא כשמת בעלה, שהיא משועבדת להניק אפי' לאחר מיתת בעלה. אבל הגרושה, אע"פ שהוא מכירה, אינה מניקתו אלא בשכר, כאשה נכרית. ולפיכך אינה צריכה להמתין, כמו שאין הנכרית צריכה להמתין עכ"ל.

וכתב מהרר"י זין ז"ל בגיליון הב"י, דגם דעת הרמב"ם כדעת רבינו שמשון ז"ל, נראה דהריטב"א משמע ליה דהרמב"ם מיקל, ולא אסר אלא במת, לא במגרש. ויש להוכיח זה, מדנקט בטעמיה ז"ל, ומניקה שמא יתעכר החלב, והוא אינו מקפיד לרפאת החלב בדברים המועילין וכו'. נראה שאם האב בחיים, שהוא חס ומקפיד על בנו, שריא לאינְסוּבִי. וכן נראה מדנקט אח"כ ז"ל, אפי' נתנה בנה למניקה, לא תינשא, דתלה הדבר בה. אבל אם המגרש לקח בנו, כגון שהשליכתו בפניו ונטלו ונתנו בידו למניקה, בזה אין איסור עכ"ל. ומזה תבין לענינינו, דומה בדומה. וכל שכן לדברי רבי' שמשון וריא"ז ז"ל וכו'.

בסופו של דבר, אומר מהרי"ן כך, הנה כי כן, אף שרבו המתירין בזה, מ"מ האמת הוא שדעת מר"ן המשביר לאסור. וכיון שלא

וכיון שראינוה, ראינו והנה אמת יהגה חכינו, בצדק כל אמרי פיננו, ושמחנו שלא יצאה תקלה מתחת ידינו תלי"ת – תהלה לאל יתברך.

וגם הראנו השאלה שנשאלו עליה בית דין רדאע, אשר שם באותו גיליון באה תשובתם. כתוב שם במפורש, כי לפני הגירושין פסקה ההנקה. א"כ מה אתם רוצים?

*

תשמעו כעת את דברי מהרי"ץ, בתוכחת מוסר שכתב ושלח להם.

ואז הוצרכתי לכתוב אלה הדברים לבית דין רדאע, ובראשם מ"ו עואץ, אשר הוא העיקרי להתעצם בדבר זה, וזהו:

ששמ"ה – שלום שלום מאדון שלום – למול הדרת צפירת תפארת כה"ר מ"ו עואץ נר"ו יאיר אבי"ר.

ישנה כאן מליצה. מה הפירוש, 'צפירת תפארת'? הוא כותב לו תואר מכובד, 'הדרת צפירת תפארת', כי עואץ זהו השם הפרטי שלו. צפר, שם משפחתו. לשון נופל על לשון, לכן הוא כתב לו 'צפירת' תפארת. זהו ע"ד הפסוק בספר ישעיה [כ"ח ה'], פִּיִּם הֵיוּ יְהִי י"י עֲבֹאוֹת לְעֹטְרֹת עֲבִי, יְלַצְפִּירֹת תְּפַאֲרָה, לְשֹׁאֵר עַמּוֹ. 'צפירת' היינו מצנפת. זהו תואר מאד גדול. כביכול עטרה, המלכות. משהו מכובד מאד.

עתה באתי על של-עתה מן המודיעי"ם, ולפנים הודע"ה בטר הודע"ה, על אודות האשה אשר רצית לעגנה והיו חייה תלואים, בדברים שאין להם על מה שיסמוכו אתה ורעיך והמה מתנבאים, לאסור איסר בכל מתרפאים, נגד חכמי ישראל אשר בשם נקראים, וברעש גדול מתנשאים, בשריוותא דהאי אתתא – האשה הזאת מותרת להינשא – והמה מובאים, בספר הגדול ב"י במופתים ובמוראים, דכיון שפסקה מלהניקו קודם גירושין שלשה חדשים מלאים, הא ודאי צמקו דדיה רעבים גם צמאים, ואין תקנה עוד לולד בעיגונה בכ"ד ימי

המילואים, ואין זו בכלל מינקת חבירו עד מתי פתאים, תאהבו פתי – מהרי"ץ נותן להם כאן 'עקיצה', כי הם פתאים – להוסיף גדרים וסייגים מפני הרואי"ם, בחבילו"ת משא והמה אך לרואי"ם, אשר לא תכילם הדעת והמה תמהי"ם.

מה חרי האף הגדול הזה למשוך בעט סופר דברים נכזבים – מוכיח אותו כאן על שכיזב במכתבו – נוסח השאלה בדברים הפוכים ומעורבבים, להפוך ללענה משפט והמה בכתובים, אתנו שמורים – אנחנו שומרים אצלינו – והחלפת השיטה קופים ושנהבים, ואין כן נוסח השאלה כתיבת יד ב"ד גחאף אשר שם באו דברים כהויתן כנופת ערבים, ועת שלחת כתבך אלינו לא היתה השאלה אתנו בנמצא כרחוקים הקרובים.

ואהימנותך סמיכנא כי לא תפיח כזבים – שוב כותב לו תוכחת מוסר על ה'כזבים' – ועתה הגיעה אלינו השאלה אשר בה תשובתינו בעט סופר חצובים, האותיות צהלונ"ו על פועל ידינו שרירין ויציבין, יסודתם בהררי קדש השלחן הטהור בין משאבים, ודסמיכין עלוהי פורשי מפה מעשה רקמה יפים וטובים, מהרמ"א בתשובותיו ומהר"מ חאגיז בלקט הקמח ובאר היטב בתוכחות ראיות לדין הזה פנים צהובים, אשר אפי' כל הרוחות באים ונושבים, לא יוכלו לזעזען ושבחו רבנן לדציבי"ן, ובמקום שכל חכמי ישראל מסכימים לדעת אחת מה יעשו איזובים.

זאת 'עקיצה' נוספת, אתם איזובים שבקיר.

ולמה זה הוגעתם אותנו בדבריכם נפש כואבים, ועותתם – כאן עוד תוכחת מוסר להם, אתם מעוותים ומעקמים – עלינו את הכתובי"ם, שני בד"י ערבים – אתם נחשבים כשני בדי ערבות, לא הדסים וק"ו שלא אתרוג – אין בהם טעם וריח, שגיאות מי יבין. כי אפי' בשאלה שהגיעה אליכם אשר שם תשובתכם קב חרובי"ן – כבר לפני כן הוא כתב לו בלשון הזאת, איזה דיוקים אתם

שערי יצחק – השיעור השבועי

כמובא שם ע"י מהרי"ץ בזה"ל, וזאת תשובת מורינו יחיה לעד הכהן אל ב"ד רדאע.

אמתות הדברים על ענין השאלה שבאה לפני הב"ד יצ"ו מאחינו ק"ק גחאף יצ"ו, והשיבו בה. ובא לפני השליח, והפציר בי לחוות דעי גם אני, ולא רציתי, מפני שאין אני מבעלי הוראה, ושנית מפני שלא נשאלתי מעיקרא. ומפני שהפציר בי יותר מדאי, נעשיתי סניף לדברי אמת.

אח"כ באה אגרת מן מ' – מרי – עואץ צפר ומ' – ומרי – סלימאן צפר יצ"ו על ענין זה שהיתה התשובה להתיר, ותמה עלינו איך היתרנו דבר שהוא פשוט איסורו, וכתב ענין השאלה כיצד היתה. וכשראיתי דבריו, תכף נתתי לבי לחקור ולדרוש, וראיתי שטעיתי, והשבתי לו שטעיתי ואין באותה החתימה כלום.

מה שעניתי זאת טעות, הדבר אינו נכון. אתם צודקים.

וכבר נשכח ממני סגנון השאלה, שבא לפני הב"ד יצ"ו מק"ק גחאף. ומחמת התשובה האחרונה שהשבנו למ' עואץ צפר, שלח לומר להם, והוצרכו לחזור אלינו. והביא השליח השאלה בידו והתשובה שלנו, וראינו שאין בה נפתל ועקש, ותליית שלא יצאה תקלה מתחת ידינו, אלא שהקלקול מחמת מ' עואץ שבלבל דעתנו בשנוי השאלה. וראינו בעינינו השאלה ששאלו ממנו, והיא כמו שבאה לפנינו, והוא שעות.

ותמהתי, מה ראה על ככה, ומה הגיע אליו. מה קרה [לו]? למה הוא מבלבל אותנו?

ואם דעתו לחלוק, יגיד דעתו, ואין אחריות אחרים עליו. אבל לשנות ולבדות דברים אשר לא כן, לא הפסיד אלא לעצמו.

הוצרכתי להאריך בדברים, פן נהיה לבוז מי שישמע הדברים ילעיג עלינו, פעם מתירים ופעם אוסרים. והשי"ת יכפר בעד ושלוי עכ"י – על כל ישראל.

הצעיר יחיא ין שלום הכהן יצ"ו, בסדר זאת חקת התורה.

מדייקים? זדייקו דיוקים צנומות דקות, אין ראוי להעלותם על ספר. התשובה שלכם, היא 'קב חרובין', אין לה ערך וחשיבות – מבואר כשאלה שהגיעה אלינו שתי חלות מעכבי"ם.

ועתה, סוף דינא כריש דינא להשכים בשריוותא דהאיי אתתא בת נדיבים – האשה הזאת היא מותרת – לישב ולהסתופף בצל דודה יפ"ת באהבים, באין מלעיג ואין מלבי"ן.

עכשיו הוא כותב בלשון יותר תקיפה, והחולק על זה מאחרי כן, הרי אנו כותבים עליו שטר חובי"ם, כל זה כתבנו במצות אדונינו עלינו כי גברה, ארי שבחבורה, ונורא בגבורה, אשר לו התורה משרה, אב"א קרא ואב"א סברא, בהיר הוא בשחקי, כמהר"ר חיים בן הרשב"א כ"ץ מכונה עראקי, נר"ו יאיר ויזרח בכל פנה וזוית מפיקי. אכ"ר.

כה דברי צעירי הצאן החותמים פה תוך אמוני עם מגולה ק"ק צנעא יע"א, בסדר זאת חקת התורה אשר צוה ה' אל משה.

ולכן תשאל מחילה וסליחה מהשליח, והוצאותיו תשלם לו. ואם לא, ועלית אתה ואהר"ן עמך (היינו אהרן שעייבי הנז"ל) – זהו הסופר אשר הצטרף ג"כ לאסור – ונגשתם אל המשפט יחד אתה והשליח, ויחדו למשפט תקרבו, וגמולו ישלם לו. והדה ורקה קבע (וזה פתקא דהזמנותא. הרשי"ה).

ובכן ואתה שלוי ואל"ש – וכל אשר לך שלום – כנפש דורשי שלומך וטובתך, נוטים אליך כנהר שלומים, וברכות כחול ימים, מו"ע – מעתה ועד עולם – אכ"ר.

מצד אחד, מהרי"ץ כותב לו בהתחלה ובסיום בכבוד, ומצד שני הוא כותב לו פה ושם 'עקיצות' ותוכחות וכו' תוך כדי הדברים. זהו כפי שאומרים אצלנו, 'אחת מכה, ואחת רכה'.

*

גם מהר"ר יחיא הכהן, אשר הצטרף לפסק הדין של בי"ד צנעא, התפלג גם הוא על כך.

*

בעזרתו יתב', ברצוני לעמוד כאן, על שני דברים.

ראשית, אם תשימו לב, מהרי"ץ לא כתב שהוא טעה. משא"כ מהר"ר יחיא הכהן כתב כמה פעמים, שהוא טעה, אבל מהרי"ץ נזהר ולא כתב 'טעיתי', או 'טעינו'.

חושבני כי הסיבה שמהרי"ץ לא כתב בלשון 'טעות', מפני שלדעת הרמב"ם האשה הזאת מותרת להינשא, ורוב הפוסקים מתירים. א"כ בעצם אי אפשר להגיד שטעינו, כי לא טעינו. רק מה, לכתחילה כיון שהיא לא נישאת, צריכים להחמיר כדעת מרן. אבל מהר"ר הכהן עראקי, הוא שאמי, א"כ אצלו זאת טעות. מבחינתו, הוא הולך אך ורק כפי השלחן ערוך, וזהו. מי שהולך בשיטת השת"ז – הרי הם היו קבוצה אחת, ביחד – מבחינתו זאת נחשבת ממש טעות. משא"כ מהרי"ץ, הוא 'באמצע'. זאת איננה טעות. אבל בכל זאת האמת היא, ש'ראוי להחמיר'.

ברם, הנני שואל שאלה אחרת.

הרי ב"ד צנעא חשבו אז שהם טעו. ישנה כאן בושה לבי"ד, כיצד בית הדין – כמה ת"ח גדולים – טעו בדבר פשוט וברור כזה? אם רוב הפוסקים מתירים, והרמב"ם מתיר, א"כ בכדי להינצל מכיסופא, מהרי"ץ יכל להתחכם ולומר, כי אנחנו פסקנו כפי דעת רבינו הרמב"ם. וכרוב הפוסקים.

אלא מאי, זהו דבר שקר. מהרי"ץ אומר את האמת, כי הדבר איננו נכון. אנחנו לא פוסקים בזה כמו הרמב"ם.

פה רואים את האמת, ניצבת מול השקר. אותו מארי עואץ' צפר, הוא כתב שקרים מפורשים, אינני יודע איזה תירוץ יש לו. איני מבין את זאת. אבל מאידך קצת נרגעתי, כי חשבתי שרק בדורינו ישנם שקרנים, אבל אני רואה כי גם אז היו שקרנים. מהרי"ץ כותב לו במפורש, כי אלו 'כזבים'. וגם כמה"ר יחיא עראקי כתב לו, כי 'הוא בודה דברים אשר לא כן, לא הפסיד אלא לעצמו'.

אין אנו יודעים כיום איך נסתיים העניין. אך מאחר שאין שום תשובה אחרת, נראה כי שתיקתם כהודאה.

אולם מהרי"ץ, היה איש אמת. אף שהוא יכל להתחכם ולומר שלא טעינו, כי הרי הרמב"ם מתיר וכו'. ומהרי"ץ גם אז מאד מתלבט, כי הוא אומר רק 'ראוי להחמיר כפי דעת מרן' – אם היא הפסיקה להניק לפני הגירושין – 'בפרט במקומות שלא בקיאים', כמו שהקדמנו לדקדק מלשונו.

*

ישנו מקום, בשו"ת פעו"צ [חלק א', אמצע סימן ק"ז, דף ק"ג במהדורא החדשה], שמהרי"ץ כותב בזה"ל, חי האמת, כי אין בקשתינו, רק האמת. ולאהבת האמת – תספרו כמה פעמים מהרי"ץ כתב את המלה 'אמת' – כתבנו לכם דברי אמת. ובעל האמת יודע, כי דברינו בתמים ובלב שלם באמת. ונפש אחת לנו, כמונו כמוכם, עצמינו ובשרינו אתם, חי ה'. ויודע כל שער עמי, כי אם תהיה אתי ח"ו משוגה, ואשמע היפך ממגידי אמת, שלא אבוש מלומר שגיתי. ועל ידן ועל ידייכו יתקלס עלאה לשמור ולעשות ככל אשר יורונו רבותינו בספריהם.

שבע פעמים, מהרי"ץ חזר כאן על המלה 'אמת'. המספר שסובב בתורה.

ואמנם בנדון דידן – כפי שאמרנו – מהרי"ץ לא רצה לומר ולכתוב את המלה 'שגיתי', או 'טעינו', 'טעיתי', כיון שזאת איננה ממש שגיאה.

שקלא וטריא בשיטת מהרי"ץ זיע"א בעניין אמירת צדקתך וגו' במנחת שב"ק, שתלוי באמירת הלל, ולא שאלו היה חול לא היו אומרים בו במנחה נפילת פנים.

כעת, דבר נוסף. אנחנו עדיין מקושרים, עם הילולת מהרי"ץ.

למה אומרים צדקתך וגו' וצדקתך וגו', צדקתך וגו', בתפילת המנחה של-שבת? מהו העניין, לומר את שלושת הפסוקים הללו אז?

שערי יצחק – השיעור השבועי

קבורת מת רח"ל בר"ח, מרן סובר שאומרים צידוק הדין, והרמ"א סובר שלא. לדעת מרן, אומרים צידוק הדין, דהיינו צור ממעונו צדיק הוא וצדיק דינו וכו', [ומסתבר כי אותו הדבר גם את הפסוק הצור תמים פעלו וגו']. מותר להגיד צידוק הדין בראש חודש. אם כן, למה אתה אומר שאי אפשר להגיד צדקתך וגו'?

דאינו רק שבח והודאה לשם יתברך, כמו שכתב הטור בי"ד סימן ת"א ובא"ח סימן ת"ך בשם רש"י והרמב"ן והגאונים.

ובתכאליל לא נזכר מזה כלום.

הפיסקא הזאת, מן המלים המנהג הזה כתבו וכו' איננה בספר עין חיים הרגיל, הישן [מהדורת כתב רש"י], אלא במהדורא בתרא [מהדורת הרש"צ, דף ש"ב ע"ב]. מהרי"ץ הוסיף בכת"ק את הפיסקא הזאת שם, לאחר זמן, ובה הוא חולק על השלחן ערוך, ודוחה את הדברים.

ולאחר מכן, הוא מוסיף חיזוק על-פי הסוד, להכרעתו דלעיל, וזה לשונו שם, ומצאתי בספר מגן אבות דף מ"ג, הביא לשון הש"ע וכתב עליו, אבל כפי סודן של דברים שכתב רבינו האר"י ז"ל משמע בפירוש, שאין לומר צדקתך בר"ח שחל בשבת עצמו דוקא. אבל בשאר שבתות, אף אם חל בו יום שאילו היה חול לא היו אומרים נפילת פנים, יש לומר צדקתך.

והטעם, שכשאינו ראש חודש, צריכה המלכות אל ג' צדיקים, שיהיו מ"ן לזווג או"א. מה שאין כן בר"ח שחל בשבת, דיש לה מעלה נוספת, כי היא ממש כמו הזעיר עצמו, לפיכך אין לומר צדקתך. משא"כ בשאר ימים, חוץ מר"ח עצמו, שצריכה אל ג' צדיקים במקום הזעיר יעו"ש באורך. וכן מוכח בבירור בספר נגיד ומצוה דף נ"ח ע"ב. ובכן אל ירע בעיניך, ואל תקצר ירך מפדות, לעזור למלכות שמים במה שיש בכתך לעשות, כי צורך גבוה הוא, ורחמנא לבא בעי. ובתשובותי הארכתי בזה, ובכאן אין מקום להאריך.

כתב מהרי"ץ [בעין חיים דף קמ"ו ע"א] כך, הטעם שנהגו לומר ג' פסוקים אלו, לפי שהם צידוק הדין על עמוד עולם, אב החכמה והנבואה, שנפטר בשבת, משה רבינו וכו'. הוא מאריך בטעמים על זה.

ובהמשך הוא בהמשך בזה"ל, ובזהר הקדוש פרשת תרומה דף קנ"ז, דג' פסוקים אלו הם צידוק הדין על ג' שנפטרו בשבת, וכולם כלולים במשה ויוסף ודוד ע"ה. והאריך שם. והרב סדר היום דף נ"ה ע"א כתב בזה דברים נאותים ונכללים בלי הזוהר וז"ל, אלו ג' פסוקים הם כענין צדוק הדין בלשון נקי, על שמתו ג' ראשי ישראל בשעת מנחה בשבת. והעיקר שנתקן על פטירת משה רבינו.

זהו צידוק הדין, בלשון נקי. דהיינו, הדבר לא מוזכר במפורש. הרי זהו רק ברמזים. כגון, 'משפטיך תהום רבה'. וצדקתך אלהים עד מרום, משה רבינו שעלה למרום. הפסוק הראשון הוא על יוסף, אשר עשה צדקה עם אחיו. זה ברמזים. והפסוק האחרון הוא על דוד המלך. הוא מאריך שם להסביר את הקשר.

לאחר מכן מהרי"ץ מביא כך, וז"ל מר"ן בסי' רצ"ב, אם חל בו יום שאלו היה חול לא היו אומרים בו במנחה נפילת אפים, אין אומרים בו צדקתך ע"כ. זהו כלל ידוע בש"ע.

אומר על כך מהרי"ץ, המנהג הזה, פתבו מרן בשם הטור בשם מנהג אשכנז. וקשה על זה, וכי עדיף משבת גופיה, שאומרים בו צדוק הדין?

קשה למהרי"ץ, אם אתה אומר כי מאחר שאין במנחה עכשיו נפילת פנים, מכיון שמחר ראש חודש, ולכן אין אומרים צדקתך וגו' מכיון שזהו צידוק הדין, כי זהו יום של שמחה. אם כן, כיצד בכל שבת ושבת אומרים צדקתך, למרות שאין בשבת נפילת פנים? וכי בגלל שמחר ראש חודש, לא אומרים?

או מן ראש חודש ויום טוב, שאומרים בו צדוק הדין על המת?

לגבי ראש חודש, ישנה מחלוקת בין מרן לבין הרמ"א [ביותר דעה סימן ת"ה], כאשר ישנה

הוא מסביר עפ"י הסוד, שישנו עניין לומר צדקתך, כי המלכות – השכינה – צריכה שלשה צדיקים, שזה מ"ן – מיין נוקבין – וכו'. ישנם כאן דברים גבוהים ונסתרים מאד. מובן עכ"פ כי ישנו צורך לומר צדקתך, לעזור למלכות שמים. ובימים שלא צריכים, מדלגים על זה.

בשו"ת פעולת צדיק [חלק ג' סימן ק"נ], מהרי"ן מאריך על כך, כמו שציין בסוף דבריו דלעיל, וכותב שם בזה"ל, בש"ע א"ח סי' רצ"ב זה לשונו, אומרים צדקתך. ואם חל בו יום שאלו היה חול לא היו אומרים בו במנחה נפילת אפים, אין אומרים צדקתך עכ"ל. ובהלכות ראש חדש [סימן תי"ט סעיף ב'] כתב מר"ן, כשיש מת בר"ח, אומרים צדוק הדין. הג"ה, ואין נוהגין כן וכו'.

והנה יש לדקדק, מאי שנא יום שאלו חל בחול לא היו אומרים בו נפילת אפים גם צדקתך אין אומרים בו, וכגון שחל ר"ח ביום ראשון שאין אומרים נפילת אפים במנחה, מר"ח עצמו שאומרים בו צ"ה בחול המועד וגם ביי"ט שני.

יציבא בארעא, וגירא בשמי שמיא? וקשו מנהגים אהדדי.

וקשה מכולם, וכי עדיף מנחת ערב ר"ח והדומה, משבת עצמו ומר"ח ומחול המועד ויום טוב עצמו?

אין אלו אלא דברי תימה, ואין השכל נוח מהם.

ונ"חא לפי דברי רמ"א במקצת, שבר"ח וחה"מ אין אומרים צ"ה, דניחי המנהגים אלו עם אלו. בשלמא לפי מנהג האשכנזים, הם צודקים מעט, כי גם בראש חודש הם אינם אומרים. הדבר קצת מיישב. אולם לפי מרן, הקושיא היא גדולה.

אלא דבאחת עדיין הקושיא גדולה אף עליו והוא, וכי עדיף ר"ח וחה"מ משבת עצמו והלא שבת חמור מכולם, דבר"ח ובחה"מ מענות קינה כאחת, כמוזכר דין זה בש"ע, ובשבת אסור. הס כי לא להזכיר.

על כן, מהרי"ן נטה ממנו, אין לו תירוץ, ליישב את דעת מרן, הוא ראה שהוא במשעול הכרמים, לכן הוא כתב בזה"ל, ואפשר ליישב לדעת הש"ע, כי אף שבודאי מנהג אשכנז שבסי' רצ"ב סותר למ"ש סי' ת"כ וי"ד – ויורה דעה – סי' ת"א, די"ל דמר"ן לא כתבו בדרך פסק, וכדרכו לדקדק שלא להיות הלכותיו סותרות אלו לאלו. אך אמנם מר"ן מצא המנהג פשוט כך, ולכך לא נחית לדקדק עליו.

כמובן, זהו תירוץ דחוק, אבל אי אפשר לשלול זאת. ישנם דברים כאלה, בספר שלחן ערוך. ישנו דבר כזה במגן אברהם ובמחצית השקל סימן תרס"ז ס"ק ב', שכתב כי כיון שכך הוא המנהג, אזי אפי' שמרן סובר שהמנהג אינו נכון, הוא בכל זאת מביא אותו. אמנם זה לא בדיוק אותו הדבר, אבל נדון דידן הוא קצת דומה.

דיוקו של מהרי"ן בנ"ד, שמרן לא נקט אין לומר צדקתך, אלא אין אומרים. כלומר כך נוהגים, אבל לאו למימרא שכך היא ההלכה.

בכל אופן, בספר דברי חפץ [חלק א' א"ח סימן כ"ה], של חכם בזמנינו בשם הרב חנניה פרץ, האריך לגבי כל העניין הזה, הוא מביא בכללם את דברי מהרי"ן בזה"ל, עוד כתב מהרי"ן ליישב בדוחק דברי מרן בזה"ל, "ואפשר ליישב לדעת הש"ע, כי אף שבודאי מנהג אשכנז שבסימן רצ"ב סותר למ"ש סימן ת"כ וי"ד סימן ת"א, די"ל דמר"ן לא כתבו בדרך פסק וכדרכו לדקדק שלא להיות הלכותיו סותרות אלו לאלו, אך אמנם מר"ן מצא המנהג פשוט כך, ולכך לא נחית לדקדק עליו"

ואחד הרואה יראה שנעלם מעיני קדשו, שכבר עמד בסתירות אלו הפרי מגדים באש"א – באשל אברהם – ובקונטרס נועם מגדים, וכתב ליישב שהחילוק מבואר בין צידוק הדין שהוא שבח והודאה ואינו הספד, לבין אמירת צדקתך שנתקן על מיתת מרע"ה, ושפיר דמי שלא לאמר שלא לעורר

שערי יצחק – השיעור השבועי

היו נופלים על פניהם במנחה, אין אומרים אותם. וגם מהבלדי יש הנוהגים כן. אבל מהרי"ץ פסק כדעת הגאונים לומר צדקתך גם כשאין נפילת אפים, ורק ביום שיש בו הלל אין לאמרם, כגון כשחל ראש חודש או יום טוב או חנוכה בשבת. והוא הדין בערב פסח שחל בשבת, לפי שאומרים גם אז הלל בשחיטת קרבן פסח בבית המקדש שיבנה במהרה בימינו אכי"ר. וכן מנהג רבים בבלדי. וסימנך, יום שיש בו דו"ק (לשון דיצה וחדוה, דהיינו שקוראים הלל), אין אומרים בו צדקתך עכ"ל. ובהערות שם אות ס"ג כתב, שהעיקר כדעת מהרי"ץ.

ולפענ"ד מ"ש דהעיקר כדעת מהרי"ץ היפך דעת מרן, יש להעיר, שמה שהקשה מהרי"ץ ע"ד מרן, יישב דבריו הפרי מגדים שם. ונהי שהנוהגים דלא כמרן ימשיכו במנהגם, ויסודתו בהררי קודש, אך ודאי לדינא נקיטין עיקר כדעת מרן שקיבלנו הוראותיו....].

*

הוא טוען, כי את השאלה ששאל מהרי"ץ, הרי כבר הפרי מגדים שאל אותה.

שאלה מהקהל: מהרי"ץ ראה את הספר פרי מגדים?

תשובת מרן שליט"א: תשאל, מתי חי בעל פרי מגדים? שניהם חיו באותו הדור. מהרי"ץ נפטר בשנת התקס"ה, והפמ"ג נפטר בשנת התקנ"ב. שלוש עשרה שנה לפני כן. אם כן, אתה כבר 'קלעת'.

בספר דברי חפץ שם כתב, 'נעלם מעיני קדשו שכבר עמד בסתירות אלו הפרי מגדים וכו', אבל ישנה הערה [למטה] בזה"ל, הגאון רבי מאיר מאזוז (שליט"א) [זצ"ל] העירני בזה"ל: יכול להיות שלא ראה מהרי"ץ ספר פרי מגדים כלל.

ובכן, זה לא רק יכול להיות, אלא פשוט וברור שהדבר כך. הרי מהרי"ץ אינו מביא ולא מזכיר כלל בשום מקום, את הפרי מגדים. צריכים לבדוק מתי הספר פרי מגדים נדפס,

הצער, כבכל שבת שראוי להצטער על מיתת הצדיקים.

ונהי שמנהגם בזה שלא כדעת מרן, ויסודתו בהררי קודש ומקורו בראשונים שם, מ"מ דברי מרן באו בדקדוק רב, ולא כהבנתו שמרן ראה המנהג פשוט ולא חש לדקדק, אלא אוקמה אדינא ואסברא.

*

[העורך נר"ו הביא את ההמשך המצ"ב, עד סוף הסוגריים המרובעות, מה שלא אמרתי בשיעור, כי זה לא הנושא.

ואעיקרא יש להוסיף, כי מי שמבין יווכח כי יש בתשו"י זו של מהרי"ץ עמקות גדולה, כדרכו בקודש, בכתובים הרחבתי להסביר את המהלכים של מהרי"ץ בתשובתו זו, השינוי בהבנה ממהלך למהלך, וזהו אחד מן הפסקים המיוחדים והמובהקים שלו.

וראה בשו"ת עולת יצחק [ח"ב סימן ק"ט וקכ"ח] להגאון מוה"ר יצחק רצאבי שליט"א שנשאל ע"ד מהרי"ץ, שהרי אלו מהמתפללים 'בלדי' שגור בלשונם פסק הש"ע ואין אומרים צדקתך, ויורנו הרב, שמא נשתנה המנהג בתימן, ואף הבלדי נהגו כפסק הש"ע. והשיב, שלא נשתנה המנהג, אלא מקומות מקומות הן, שחלק מן המקומות אף בבלדי נהגו קצת כדעת מרן, מאחר שבמהדורא קמא של סידור עין חיים כתב מהרי"ץ עצמו כדעת הש"ע בסימן רצ"ב (ע"ש דף קמ"ו ע"ב), ובמהדורא בתרא חזר בו בקונטרס ענף חיים שנדפס בסוף הסידור, ולא ידעו מחזרתו ונהגו כהש"ע. אמנם ברוב המקומות בבלדי, נהגו כדעת מהרי"ץ גם קודם הוראתו, שכן נמצא בסידור 'תכלאל' קטן ישן כת"י, שפסק כהגאונים, והוא מנהג קדום לפני כמאתים וששים שנה עכת"ד ע"ש.

והניף ידו שנית הרב רצאבי נר"ו, בשלחן ערוך המקוצר [ח"ב סימן ח"ן עמוד פ"ו] בזה"ל, ומנהג ה'שאמי' כמו שכתב מר"ן הש"ע, שאם הוא ביום שאילו היה חול לא

אבל ברור עכ"פ כי בודאי שמהרי"ץ לא ראה את הפמ"ג, ולא את קונטרסו נועם מגדים.

[ספר פרי מגדים, נדפס לראשונה בפרנקפורט דאודר בשנת ה'תקמ"ז, וכבר היה מהרי"ץ זקן. חכמי תימן בדור שאחרי מהרי"ץ כבר הזכירו את הספר פרי מגדים. איתמר].

עכ"פ בואו ונראה, מה כתב הפרי מגדים בספרו אשל אברהם [שם ס"ק ה']. הוא ג"כ עמד מעצמו על השאלה הזאת, ומיישב את העניין. וז"ל, אע"פ שכתב המחבר בסי' ת"ך ובי"ד ת"א ס"ו – וביררה דעה סימן ת"א סעיף ו' – י"ל דמודה בצו"ץ, דרק צ"ה, משא"כ צ"ה יש בו שבת, עט"ז. לא כל כך ברור, מהי כוונתו, כי הוא קצרן.

אבל, יש לבעל פרי מגדים ספר נוסף, בשם קונטרס נועם מגדים, ושם [בדף י"א ע"ב] אף שהוא מאריך יותר על כך, אולם גם שם הוא כותב דברים שאינם כ"כ מובנים.

וזה לשונו שם, יש לומר דמודה – השלחן ערוך – בר"ח וכדומה שחל בשבת שא"א צ"צ – שאין אומרים צדקתך צדק – דשאני צ"ה שהיא צ"ה ממתת משה וכו', א"א בשבת שחל בו ר"ח וכדומה וכו'.

וגם לאחר מכן הוא חוזר וכותב בזה"ל, טעם צ"צ שא"א היא דהוי תחינה, והא לדידיה אומרים. וצ"ל דצדקתך צדק גרוע מצידוק הדין [אינו מובן].

אינני יודע, מי כתב שם את המלים הללו, 'אינו מובן'. כנראה העורך או המדפיס כתב זאת. כי לא מובן, מה הוא מחלק.

בכל אופן, הפמ"ג משיב שישנו הבדל. לגבי מיתת משה רבינו, הדבר יותר גרוע, יותר חמור. למרות שאני מתיר לומר בר"ח צידוק הדין, אבל דבר זה – צדקתך וגו' – הוא יותר חמור.

אינני מבין את הסברא הזאת. איך אפשר להגיד כך? הרי את פסוקי צדקתך צדק וגו', אומרים אותם בניגון רגיל, לא אומרים זאת בניגון של צער. אבל לא כן הוא מה שאומרים

אצל הנפטר, צור ממעונו, צדיק הוא וצדיק דינו וכו'.

ולא עוד אלא ששם מזכירים במפורש את עניין האבלים והמתים. וכי זהו דבר יותר קל? איך אפשר להבין זאת?

הרי בצידוק הדין – אחר סתימת הגולל – אומרים למשל כך, שופט בצדק דלים, ינחם אבלים, והמת יזכה בדינו.

רצוני לומר בכך, כי אפילו אם מהרי"ץ היה רואה את דברי הפמ"ג, חושבני כי הוא לא היה מקבל את התירוץ הזה.

[יש לדחות עוד, את תירוץ הפרי מגדים, דצידוק הדין על משה רבינו קל יותר, שהרי אבילות ישנה נושנה היא. איתמר].

יתירה מכך, הרי צידוק הדין על משה רבינו, זה 'בלשון נקי', כפי שכתב בספר סדר היום [שהבאנו לעיל].

ומי שיעיין בספר סדר היום, יראה כי כתוב שם [סדר תפילת מנחה של שבת, אות ג'] דברים נוספים בזה"ל, וראוי לבעל נפש להיאנח עליהם בשעה הזאת, ואע"פ שהוא שבת, שקשה סילוקן של צדיקים לפני הקב"ה מאד. וכה"א יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. ולא לחנם תיקנו לומר אלו הג' פסוקים על צידוק הדין, אלא כדי להראות צער ואנחה כל אחד בעצמו.

וראיה לדבר, שבימים שהם של שמחה, תיקנו שלא לומר אותם, כדי שלא להצטער בעניין.

ולאחר מכן הוא מוסיף, גם אחז"ל, שאין לקבוע ללמוד אחר תפילת מנחה בשבת, משום חכם שמת מבטלין בית מדרשו. וכ"ש אב החכמה, אב הנבואה, מרע"ה שמת, שראוי להתאנח על ככה, ואפי' בשבת.

אלא שלא יראה הענין לבני ביתו, אלא בינו לבין עצמו.

אפילו את הצער על פטירת משה רבינו, לא מראים אותו, אלא מסתירים. לכן מהרי"ץ צווח ואומר, כי יציבא בארעא, וגיורא בשמי

*

וכבר הסברנו לגבי הנקודה שהם אומרים, כי צידוק הדין זהו שבח והודאה לה', ולא הספד – אכן הספד אסור בר"ת, אבל זהו שבח והודאה – יש לומר כי גם את ה'שבח' הזה, עושים אותו בצורה שהיא מעוררת צער. משא"כ לגבי משה רבינו, אנחנו אכן אומרים זאת, אבל איננו מבליטים את הצער. הוא איננו ניכר.

בסופו של דבר, נראה כי מהרי"ץ פסק להל' ולמעשה כשיטת הגאונים, שהדבר אינו תלוי בנפילת אפים. נכון שהדבר תלוי ביום של שמחה, אבל לא בנפילת אפים אלא בהלל. אם בשב"ק אומרים הלל, היום של-הלל' דוחה את 'צדקתך', את צידוק הדין על יוסף ומשה ודוד. הכלל הוא, 'יום שיש בו דוץ, אין בו צו"ץ'. דהיינו, דיצה ושמחה של הלל. לא נפילת אפים, כי זאת לחוד איננה סיבה מספיקה.

*

הסיבה שאני אומר זאת עכשיו, כי בשנתנו זו [התשפ"ה בשל"ז], חל כ"ח בניסן בשבת קודש שעברה, פרשת שמיני, והיינו בעיר רכסים ת"ו. ברוך ה', היה שם קידוש ה' גדול ועצום. ציבור גדול בלי עין הרע, והיתה ממש התעוררות גדולה, לעילא ולעילא. מאות אברכים, עשרות בני ישיבות וכו'. בלא עיה"ר. כן ירבו וכן יפרוץ. גם בסעודה שלישית התאספו שם שלוש מאות, כן ירבו. עסקנו בתורת מהרי"ץ זיע"א, דרשות ושיעורים, ושאלות ותשובות. הכל בזכות ידידנו הדגול מזכה הרבים הרב ליאור מאיר מעלם שליט"א, מייסד ביהכ"נ על שם מהרי"ץ שם בעיר רכסים ת"ו, אשר מאד מקושר ומחובר עם הדברים הללו. טרח ועמל הרבה מאד, פעל ועשה גדולות ונצורות, למעלה מן המשוער, ירבו כמותו בישראל. וימלא המקום ברוך הוא כל משאלות ליבו לטובה ולברכה. ותהי משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל, אכי"ר.

שמיא'. אכן הדבר נכון, שמשה רבינו זה יותר חמור, אבל מאידך הרי לא עושים זאת בצורה שהיא מצערת.

האמת היא, כי אולי ישנו חילוק אחר. זכורני כי כך כתב מהר"ר יהודה עיאש. הוא אומר, כי ישנו הבדל. לגבי מת, זהו אדם פרטי. אלו אנשים מסויימים אשר אינם אומרים. אבל בנ"ד, כל ישראל אומרים צדקתך וגו'.

ברם חושבני, כי גם לחילוק הזה, מהרי"ץ לא יסכים. כי בסך הכל, בצידוק הדין בודאי שישנו יותר צער.

*

אחרי השיעור, חיפשתי ומצאתי זאת אכן בספר מטה יהודה (עייאש) על שלחן ערוך שם בהלכות שבת סק"ד, וזה לשונו.

ואנו מנהיגנו שאומרים לעולם צדקתך, מלבד אם היה יום שאומרים בו הלל, ע"פ הוראת הרשב"ץ ז"ל, דנתן סימן, דיום שיש בו דו"ץ אין אומרים בו צו"ץ. ור"ל דיום שיש בו דיצה וחדוה, שהוא קריאת ההלל, אין אומרים צו"ץ, שהוא ר"ת של ג' צדקתך. ועיין במנהגים שבסוף ספר בית יהודה חלק א' יע"ש.

וא"ת למנהיגנו שאומרים על מת צידוק הדין ביו"ט שני ובחש"מ ובר"ת, ע"פ הוראת בני הרשב"ץ ז"ל כס' תלמידי רש"י ב"ד סימן ת"א, לפי שאינו אלא הודאה, וכפסק הש"ע שם, א"כ גם צדקתך היה לנו לאמרו. וכ"ש דיקשה קושי זה, לדעת הש"ע כאן דאין אומרים אותו ביום שאין בו נפילת אפים, וכי גרע צדקתך מצידוק הדין, שאומרים כשהמת מוטל לפנינו.

וי"ל דצידוק הדין דעלמא, יוכל לאמרו אפילו ביחיד, ואפילו יהיה בעשרה א"צ ריבוי עם, וגם דוקא באותה עיר שיש בה מת. משא"כ צדקתך, דניתקן לאמרו בכל העולם בשעת תפילה דמתפללין בכנופייא, הוי כמו הספד, ואין לאמרו ביום שאם היה חול אין בו נפילת אפים למר, או אמירת ההלל למר. ויום שבת שאני, דהוא זמנו, ואם לא עכשיו אימתי, ודו"ק עכ"ל מהר"י עיאש ואכמ"ל.

הזמינו אותי להתפלל שם כש"צ תפילת מנחה של־שבת, וכאשר היגעת ל צדקתך וגו', הבריך הדבר במוחי ואמרתי לעצמי, ריבנו של־עולם, לפי מי אנחנו אומרים כעת צדקתך וגו'? רק לפי מהרי"ץ. אך ורק לשיטתו. הרי ללא מהרי"ץ, לא היינו אומרים כעת צדקתך. כי עכשיו עדיין חודש ניסן, שאין אומ' בו נפילת פנים.

כל כמה שנים – הרי ישנו מחזור של י"ד שנים. שבע שנים פשוטות, ושבע שנים מעוברות – שלוש פעמים יוצא כ"ח ניסן בשבת. כאשר סימני השנה הם הש"א (כמו עכשיו, דהיינו ראש השנה וסוכות ביום חמישי, מרחשון וכסלו שלמים, וראש חודש ניסן ופסח ביום ראשון) וכן זח"א, והחמ"א. ואומרים צדקתך, רק לפי שיטת מהרי"ץ. כל מי שהולך לפי שיטת מהרי"ץ, אומר צדקתך. מה הדבר אומר?

הרי מהרי"ץ זיע"א נפטר, בשבת בשעת המנחה. מי שזוכר, הדפסנו זאת בעבר בחוברת אור ישראל, בשנת התשמ"ט [חלק ו' דף ב']. הבאנו שם בס"ד, שני מקורות לזמן פטירת מהרי"ץ בזה"ל, תאריך זה קבענו ופרסמנו, על פי המובא בסערת תימן להרע"ק דף כ"ג בזה"ל, ביום שבת־קדש כ"ח ניסן שנת בקי"ו לשטרות, התקס"ה ליצירה, נפלה האבן הראשה, נקרא אל על לחיי נצח מהרי"ץ זצ"ל זקן ושבע ימים ע"כ.

והבאתי שם מקור נוסף, מן אחד הצאצאים שלו, בזה"ל, עדות זו נתאשרה לנו ממקור אחר, שהמציא לנו אחד מצאצאיו של מהרי"ץ, ר' דוד חכם נר"ו מקרית אונו, בדף מתוך תכלאל כת"י שברשותו, בו נרשמו דור אחר דור תאריכי הפטירות במשפחה, ובראשם מהרי"ץ, וז"ל, נסתלק מו"ז (=מורי זקיני) מהרי"ץ זלה"ה, יום שבת במנחה – הוא כותב במפורש, 'במנחה' – כ"ח ניסן, בקי"ו, סדר קדושים ע"כ. וההבדל שביניהם בשנה אחת, ברור שמקורו אינו אלא משכחה, כי עברו שנים רבות מאז, דמיניה

וביה מוכח טעותו, שבדקנו ומצאנו שבשנת בקי"ו לא חלה שבת קדושים בכ"ח ניסן, רק בשנת בקי"ו.

אם כן אין ספק שהצדק עם הרע"ק, והמקור הנאמן שהיה לפניו, שכנראה הוא מספר הזכרונות של ב"ד צנעא. [בחלקים מספר הזכרונות שהיו למראית עיניי, לא נמצא מענייני תקופה זו]. שנה זו נזכרה עוד בדברי הרע"ק שם באותו הדף [סוף ד"ה מה נעמו], מאישור צוואתו של מהרי"ץ שלושה ימים סמוך לאסיפתו, ועוד ברשימת שמות ותאריכים שבדף קע"ג יעויין שם, ובתלתא זמני הויה חזקה.

עכ"פ העניין הוא, שהרי אנחנו אומרים צדקתך 'בלשון נקי', לא בצורה מפורשת, על פטירת שלשה צדיקים, יוסף ומשה ודוד, אבל העיקר הוא משה רבינו, שהוא אבי הנביאים. וכדברים האמורים לעיל.

וכתוב בספרים כי גדולי ישראל, מנהיגי עם ישראל, כל גדולי התורה במשך הדורות, נשמת משה רבינו מתעברת בהם, יש בקרבם ניצוץ של משה רבינו. לכן כתוב בגמרא, 'משה שפיר קאמרת'. ומפרש רש"י, 'משה' היינו גדול הדור.

הדבר רמוז בפסוק, וַיִּתְעַבֵּר יְיָ בִּי לְמַעַנְכֶם [דברים ג', כ"ו]. במשך הגלות, חוזרת נשמת משה רבינו – הניצוץ שלו – נכנסת וומתעברת בכל גדולי ישראל.

והרי בזכות ה'פסק' הזה של מהרי"ץ, אנחנו אומרים צדקתך וגו' גם אז, למרות שזה חודש ניסן. בפרט כאשר זה חל כמו ביום פטירתו ממש, בתאריך הזה, בשב"ק בשעת המנחה.

והגימטריא של מהרי"ץ, היא מש"ה. זאת בדיוק הגימטריא של שמו. תהי נשמתו צרורה בצרור החיים, אכ"ר.

שאלה מהקהל: זהו חידוש של מהרי"ץ? לא היה מנהג כזה לפניו?

תשובת מרן שליט"א: מהרי"ץ הוא שהנהיג את זאת. בדרך כלל, מהרי"ץ לא חולק על

בראשם, שמתו אז. וגם הוא נלב"ע אז. וגם כאשר יום כ"ח בניסן אינו יוצא בשבת, סוף סוף עכ"פ זה באותו שבוע. תנצב"ה.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

בשורה טובה.

בעיקבות פניות רבות חוזרות ונשנות מידידינו ה"מנויים לחיים", אשר מקבלים לביתם את החוברות "שערי יצחק" דרך הדואר, בבקשה לכלול את כל השיעורים הנשלחים באותו המשלוח ולרכזם בקובץ אחד עבה, ע"מ להקל להם על קריאתם ושמירתם, החלטנו בס"ד להיענות לבקשתם זו, למרות העלות הכספית הנוספת בגלל כך, והחל משיעור מוצש"ק שמות התשפ"ה, תישלח אליכם חוברת אחת עבה שתכיל מספר חוברות ביחד. כמו כן בעיקבות הסכמת מרן שליט"א לעבור שוב בלי"ע על החוברות הבודדות היוצאות לאור מדי שבוע, לתקן או להוסיף הערות ומקורות וכו', הוחלט כי אנו נעמול עוד, ונוסיף את הכל בחוברת העבה לפני שליחתה למנויים, כך שהיא תהיה המהדורא המתוקנת והמושלמת. אנו קוראים לכל המעיינים בחוברות הבודדות מדי שבוע, לנצל הזדמנות זו ולשלוח שאלות והערות או תיקונים וכו', בכדי שנעבירם למרן שליט"א, שיבחן אם ניתן להכניסם לשיעורים אשר יופיעו בחוברת העבה.

ברוכים תהיו!

הנהלת מוסדות יד מהרי"ץ ב"ב

טל' 050-4140741

הש"ע, אבל בנ"ד הוא מצא ראיות חזקות כנגד זה, ובפרט שזהו רק מנהג, שמקורו ממנהג אשכנז. אני רק אומר, כי מן השמים – כך יצא למפרע – הדבר הוא לעילוי נשמתו, מן השמים הוכיחו את צדקתו בפסק הזה, כמו הגאונים. וענתה בו 'צדקתו' ביום 'מחר'.

אכן, זהו מנהג חדש. בספרי התכאליל, אפילו המאוחרות כגון של מהר"י ונה, עדיין לא נז' אמירת צדקתך, וכמו שגם הרמב"ם לא הזכירה. הדבר התחיל אולי כמה עשרות לפניו, אז התחילו לו' צדקתך, ונהגו אז לפי השלחן ערוך, גם לגבי מתי לא לומר. כיון שקיבלו זאת אז מסידורי הדפוס ומדברי הפוסקים, קיבלו גם את דברי מרן בזה. ומהרי"ץ שינה את הדבר רק במהדורא השנייה של ספרו ע"ח, לכן רבים לא ידעו את זאת. ברם, כך היא שיטת הגאונים, שדרכנו להימשך אחריהם טפי, כמנהג הקדמונים נע"ג. זאת שיטה מבוססת. ולגבי ראש חודש, הוא מביא כי גם האר"י סובר כך. נמצא שישנו לכך בסיס חזק.

בדורינו, הדבר התפשט יותר ויותר, בנוסח בלדי. בדורות שעברו, רבים לא ידעו בכלל שמהרי"ץ חזר בו. הרי התשובות שלו לא היו כ"כ מפורסמות, כי לא נדפסו. ובספרו עץ חיים הביא דברי השלחן ערוך, לכן הם לא ידעו מכך. רק אלה אשר ידעו זאת ממש במסורת, הלכה למעשה.

וגם המסורת שבידם, למקצתם היתה בלתי מדוייקת, כי תלו זאת ביום שיש בו שני מוספין, ולא ביום שיש בו הלל, ונפקא מינה לחנוכה שיש בו הלל ואין אז שני מוספין כנודע].

אבל לאט לאט, הדבר יותר התקבל.

התורה של מהרי"ץ, יותר מתפשטת. כן ירבה וכן יפרוץ.

מן השמים הוכיחו את צדקתו של מהרי"ץ למפרע, כי הוא נפטר בזמן כזה, שאומרים – רק לפי שיטתו – צדקתך וגו', וצדקתך וגו', צדקתך וגו', על שלושה גדולי עולם, ומשה

לק"י

פיוט בר יוחאי

כתב מהרי"ץ זיע"א (בתכלאל עץ חיים ח"א דף ק"א ע"ב): פזמון נאה מארץ ישראל שמסדרין בכל ערב שבת וסדר קבלת שבת על קבר רשב"י ע"ה וזכותו יגן בעדנו ובעד כל ישראל, כי לו נאה להודות בהלל ושבח לפני מי שנאמר בעבורו נעשה אדם שזכה וזיכה את הרבים.

ושמעתי מחכמים גדולים שכל מי שהאיר ה' רוחו עליו אף בחו"ל והוא ממארי קבלה ינגן פזמון זה וזהו סגולה נפלאה להארת הנשמה האותיות מחכימות והוא מסודר ומיוסד דרך המעלות סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה מלמטה למעלה עד לראש כל הכתרים.

בר יוחאי, נמשחת אשריך. שמן ששון, מחברריך: בר יוחאי
 מלכות בר יוחאי, שמן משחת קדש. נמשחת, ממדת הקדש. נשאת, ציץ
 נזר הקדש. חבוש על ראשך, פארך: בר יוחאי
 יסוד בר יוחאי, מושב טוב ישבת. יום נסת, יום אשר ברחת. במערת
 צורים שעמדת. שם קניית, הודך והדרך: בר יוחאי
 נצח והוד בר יוחאי, עצי שטים עומדים. למודי יי, הם לומדים. אור מפלא,
 אור היקוד הם יוקדים. הלא המה, יורף מורריך: בר יוחאי
 תפארת בר יוחאי, ולשדה תפוחים. עלית, ללקוט בו מרקחים. סוד
 תורה, כציצים ופרחים. נעשה אדם, נאמר בעבורך: בר יוחאי
 גבורה בר יוחאי, נאזרת בגבורה. ובמלחמת אש דת, השערה. וחרב
 הוצאת מתערה. שלפת, נגד צורריך: בר יוחאי
 חסד בר יוחאי, למקום אבני שיש. הגעת, ופני אריה ליש. גם גלת
 כותרת על עיש. תשור, ומי ישורך: בר יוחאי
 בינה בר יוחאי, בקדש הקדשים. קו ירוק, מחדש חדשים. שבע שבתות,
 סוד חמשים. קשרת, קשרי ש"ן קשרריך: בר יוחאי
 חכמה בר יוחאי, יוד חכמה קדומה. השקפת, לכבודה פנימה. ל"ב
 נתיבות, ראשית תרומה. את פרוב, ממשח זיו הורך: בר יוחאי
 כתר בר יוחאי, אור מופלא רום מעלה. יראת מלהביט, כי רב לה.
 תעלומה, ואין קורא לה. נמת, עיז לא תשורך: בר יוחאי
 בר יוחאי, יחדת עשר ספירות. מאין סוף, בחביון העוז נסתרות. סובלים
 את העולם, יי בם להורות. וסוד המאורות, יענו אשריך: בר יוחאי
 בר יוחאי, אשרי יולריך. ואשרי העם, הם לומריך. ואשרי, העומדים על
 סודך. לבושי חשן, תמיד ואורריך: בר יוחאי

מוקדש לרפואת יוחאי בן יוסף לרפו"ש בתושח"י

לק"י

הננו להודיע בזאת כי
השיעור השבועי הקבוע

של מרן הגאון
הרב **יצחק רצאבי שליט"א**

פוסק עדת תימן

מח"ס שלחן ערוך המקוצר ח"ה, שו"ת עולת יצחק ג"ח ועוד

ממשיך להתקיים מדי מוצאי שבת קודש

עכשיו בחדשי הקיץ

השיעור מתחיל בשעה 21:30

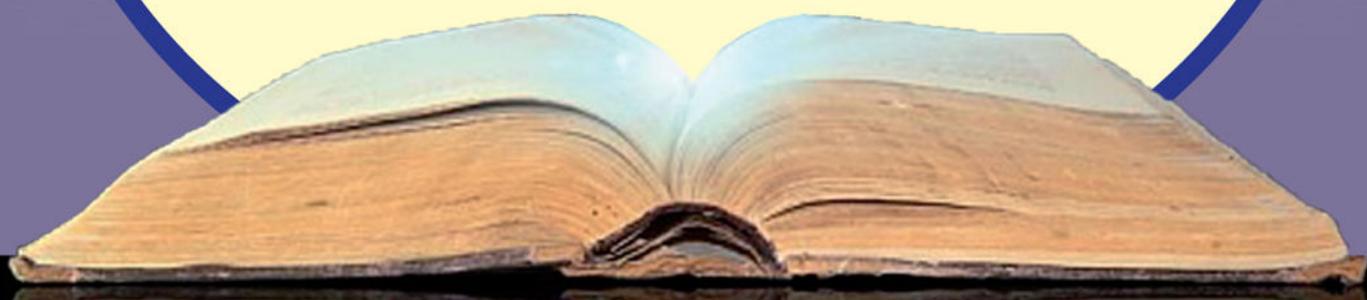
בבית המדרש "פעולת צדיק"

רח' המכללה (מהרי"ץ) 4 בני ברק

(פינת רח' בירנבוים 2 ליד "שוק השומר")

ציבור האברכים בני הישיבות
וכלל שוחרי התורה מוזמן

שיעור שכולו חידוש - ממנו תצא מלא וגדוש